

INTERVIEW

**IN GESPREK MET
CULTUREEL-
ANTROPOLOOG
OVER IDENTITEITS-
ONTWIKKELING**

OPINIE

**WAT IS WAARHEID?
SOCIALE MEDIA
EN MENINGSVORMING**

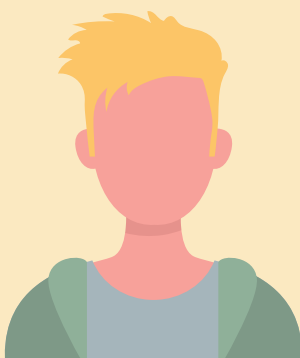
DIDACTIEK

**BURGERSCHAP
POLITIEKE
VORMING**

LIO-AVOND

**SOCIAAL
VERTROUWEN
LEZINGEN EN
WORKSHOPS**

IDENTITEITEN

Ga mee op Docentenreis naar Brussel en ontdek alle ins en outs van de Europese Unie!

In samenwerking met het Huis van Europa organiseert ProDemos in oktober en december twee docentenreizen naar Brussel. Tijdens deze tweedaagse reis kom je van alles te weten over de Europese Unie, zodat je na afloop deze kennis over kunt brengen aan je leerlingen. We bezoeken onder andere de Europese Commissie, het Europees Parlement en de Europese Raad. Schrijf je nu in en vergroot je kennis over de EU!

prodemos.nl/brusselreis

di 27 okt –
wo 28 okt
&
di 1 dec –
wo 2 dec

IDENTITEITEN

Een 'corona-luwe' zomer zat er helaas niet in. Wel een hittegolf en verhitte discussies over coronamaatregelen in binnen- en buitenland. Voor het onderwijs betekende dit

een ietwat onzekere start van het schooljaar en nog meer kopzorgen over de nakende herfstperiode. SARS-CoV-2 als splijtzwam waarbij jong en oud zich be-roepen op feiten die soms lijnrecht tegen-over elkaar staan. Het coronavirus is niet het enige thema dat de komende maanden onderwerp van discussie is. In dit nummer komt het thema identiteit uitgebreid aan de orde. Waar hebben we het eigenlijk over als het over identiteiten gaat? Hoe ga je de dialoog aan met de klas? Op welke wijze kun je het racisme-debat in de les voeren? Met de Amerikaan-

se presidentsverkiezingen en de Neder-landse Tweede Kamerverkiezingen in aan-tocht kunnen we er zeker van zijn dat politici het thema (verder) gaan politise-ren. Dit maakt het er voor docenten niet altijd gemakkelijker op, zeker niet als ook de maatregelen tegen het coronavirus de maatschappij blijven verdelen. Tegelijkertijd is de docent maatschappijleer gewend en voldoende geëquipeerd om uiteen-lopemde thema's in de klas te bespreken. Ik heb er alle vertrouwen in dat jullie je leer-lingen en studenten door deze onzekere periode heen loodsen!

IVO PERTIJS
hoofdredacteur

i.pertijs@maatschappijenpolitiek.nl

INHOUD

3 REDACTIONEEL	8 DIALOOG	18 POLITIEKE JONGERENORGANISATIES	25 KLIMAAT
4 CULTUREEL-ANTROPOLOOG OVER IDENTITEIT	10 RACISMEDEBAT	20 NVLM-VOORZITTER	26 LIO
6 COLUMN	12 STANDPUNT	22 EXAMEN	28 LESMATERIAAL
7 WAARHEID EN IDENTITEIT	14 SOCIALE MEDIA	24 PTA	30 NVLM
	16 BURGERSCHAP		31 COLUMN

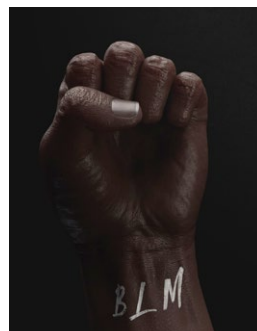
04

08

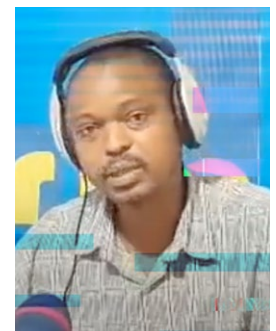
10

12

26

Sinan Çankaya
(foto: Marijn Smulders)

INTERVIEW MET CULTUREEL-ANTROPOLOOG SINAN ÇANKAYA

IDENTITEITS- ONTWIKKELING ALS SOCIAAL VRAAGSTUK

'Amerikaanse toestanden', zo beschrijft columnist Johan van Beek de huidige Nederlandse politieke verhoudingen, ofwel, on-Nederlands, de weigering van Mark Rutte om sociologisch jargon te normaliseren: 'institutioneel racisme' met daartegenover de notie van het alledaags racisme van onderzoeker Philomena Essed en de verhandeling van cultureel-antropoloog Sinan Çankaya over de ontelbare identiteiten van één persoon. *M&P* sprak met Çankaya over de rol van het onderwijs in vormingsvraagstukken.

KOEN VOSSSEN

Sinan Çankaya, cultureel-antropoloog aan de Vrije Universiteit, werd bekend door zijn onderzoek naar discriminatie bij de politie.¹ Door middel van participerende observatie ontwikkelde hij inzichten over de inheemse stam van de politie. Welke argumenten en denkbeelden zitten achter het zichtbare gedrag van deze geüniformeerde groep? Etnisch profileren is (mede) dankzij zijn onderzoek een gekend fenomeen in Nederland. In zijn meest recente boek, *Mijn ontelbare identiteiten* (De Bezige Bij, 2020), vertelt de wetenschapper een meer persoonlijk verhaal.

ROL VAN ONDERWIJS

Tijdens het voorgesprek gaf Çankaya aan dat hij voornamelijk de rol van het onderwijs wilde bespreken. Een logische keuze, niet vanwege de doelgroep van *M&P*, maar vooral gezien de aanleiding van zijn boek. Een centraal figuur daarin is namelijk Çankaya's voormalige geschiedenisdocent Nico Konst, een prominent lid binnen de Centrumpartij en berucht om zijn extreemrechtse uitlatingen. Tijdens een televisie-interview in 1983 redeneerde Konst: 'Bent u ook zo bang als uw burens verhuizen? Wie zal ervoor terugkomen? U krijgt het advies verdraagzaam te zijn, maar of u het met die gang van zaken eens bent wordt u helemaal niet gevraagd'.² Dat is een niet wezensvreemde uitspraak van deze geschiedenisdocent.

Konst was lid van een politieke partij die als extreem wordt beschouwd. Dit hoeft geen probleem te zijn, toch? Desalniettemin stond hij onder leerlingen bekend als racist en seksist. Vormende momenten heeft Çankaya meegemaakt door uitspraken van de geschiedenisdocent. Tijdens het lezen van alle anekdoten verwonder je jezelf over de houdbaarheid van je positie als docent wanneer jouw politieke voorkeur uitsluitende elementen heeft.

Mag iemand met radicalere opvattingen wel docent zijn?

Sinan Çankaya: 'Zo'n man kan voor de klas staan. Iedere ambtenaar heeft recht op zijn of haar politieke overtuigingen. Ik ben niet geïnteresseerd in de politieke opvattingen van een agent die op de SGP stemt, niet in de gelijkheid tussen man of vrouw gelooft, of een docent met sympathie voor Forum voor Democratie. Dat maakt niets uit voor zijn of haar functie. Wat mij wel interesseert is wanneer deze denkbeelden doorsijpelen in het handelen en functioneren van deze persoon. Daar moet je de grens trekken! Het is prima als een docent lid van een radicaal-rechtse partij is, maar bij seksistische en racistische grappen in de klas overschrijdt je een grens. Konst kon ideaaltypisch een docent zijn, maar gezien de verhalen uit verschillende hoeken kan zo'n man niet doceren.'

In uw boek lijkt het woord 'identiteit' centraal te staan. Het staat zelfs prominent in de titel. Ondanks dat leest het meer als een verhandeling over machtsverhoudingen en relaties dan over identiteit. Waar komt dit vandaan?

'Het boek werkt op verschillende fronten. Voor sommigen werkt *Mijn ontelbare identiteiten* op het niveau van het verhaal. Die vinden de biografische elementen en spanningsboog boeiend. Deze lezers staren zich, deels, blind op de situationaliteit en ambiguïteit van het begrip identiteit. Daarnaast is het boek ook een antropologische/sociologische verhandeling om het identiteitsbegrip te contextualiseren en in

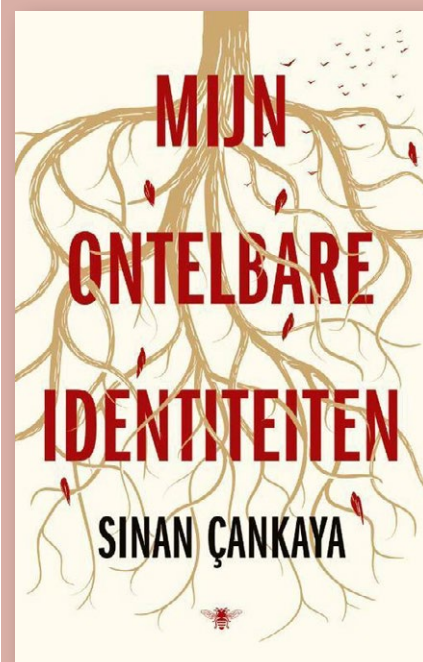
verhouding tot machtsrelaties te zetten. Hiermee wil ik duidelijk maken dat institutionele categorieën van invloed zijn op alledaagse ontmoetingen.'

Wat is hiervan een alledaags voorbeeld?

'Het meest voor de hand liggende voorbeeld is de politie. In de kern zijn begrippen als etnisch profileren en discriminatie codewoorden, maar het gaat om het mechanisme waarbij de politie, een politiek-bestuurlijk instituut, in alledaags handelen politieke categorieën in het leven roept. Zij hebben de positie om de sociale werkelijkheid te definiëren. Het bepalen dat specifieke bevolkingsgroepen 'risicovolle groepen' kent heeft allerlei effecten: ongelijkheid, beperking van de mobiliteit van mensen, maar vooral ook definiëring van het zelfbeeld.'

In het boek komen twee beelden meermaals naar boven: de gevangenisbewaarder en Diogenes van Sinope. In jou zit zowel een gevoel van onderdrukking als een gevoel van vrijheid. Heeft dit niet iets paradoxaals?

'Ik zou het niet als paradoxaal willen beschrijven, eerder als dialectisch. In zijn latere werk stelt Michel Foucault dat macht relationeel is en dat we moeten afstappen van het overzichtelijke schema van onderdrukker en onderdrukte. We zijn namelijk allen onderdeel van machtsrelaties. Deze positie neem ik uiteindelijk in. De gevangenisbewaarder staat voor de oudere Foucault die vooral over (zelf) disciplineren spreekt. Vervolgens werk ik

toe naar Foucault als levenskunstenaar: we zijn onderhevig aan machtsrelaties, maar iedereen heeft wel (beperkte) manoeuvreerruimte. Er is ondanks de machtsstructuur ruimte om terug te duwen. Concreet ontkom ik niet aan politiecontroles, maar ik heb wel de kleine ruimte om niet volledig door hun opvattingen te worden bepaald.'

PEDAGOGISCHE UITDAGING

Mijn ontelbare identiteiten en het gedachtengoed van Çankaya bieden ruimte om over je eigen handelen en de identiteit van leerlingen na te denken. Hij reikt je instrumenten aan om identiteitsontwikkeling niet als etnisch/cultureel vraagstuk, maar als een sociaal vraagstuk te zien.

Çankaya: 'In hoeverre is een docent bereid om het normatieve kader van *goed burgerschap* tijdelijk weg te leggen? Vervolgens kan vanuit die positie worden gesproken over de verhalen die onder de leerlingen leven'. De pedagogische opdracht is volgens Çankaya openstaan voor de leerling en van daaruit betekenisvolle kaders aanbieden.

Çankaya: 'In mijn colleges is er ruimte voor alle opvattingen; zowel opvattingen die als rechts als opvattingen die als links zijn te coderen. Gaandeweg het gesprek biedt je leerlingen nieuwe kaders aan en intervenueer je. Dit soort gesprekken maken duidelijk hoe ingewikkeld identiteitsontwikkeling eigenlijk is. Straatwaarden, klasse en opleidingsniveaus, al deze factoren grijpen op elkaar in.'

WERKVORM RECENSIESCHRIJVEN

DOELEN

1. Close-reading;
2. Gebruiken van ML/MAW-begrippen.

HANDELINGEN

Laat leerlingen (een deel van) het boek *Mijn ontelbare identiteiten* van Sinan Çankaya lezen.

Vervolgens moeten zij een recensie schrijven waarin een van de volgende stellingen wordt onderbouwd.

- Het boek *Mijn ontelbare identiteiten* gaat niet over vorming (MAW)/identiteit (ML), maar over verhoudingen (MAW)/macht(ML)
- Het boek *Mijn ontelbare identiteiten* gaat zowel over vorming/identiteit als over verhoudingen/macht.
- Het is mogelijk om (deels) invloed te krijgen op de vorming van je eigen identiteit en niet volledig te worden bepaald door de machtsverhoudingen.

EISEN

- Gebruik één anekdote uit Sinan Çankaya's leven;
- Gebruik één theorie die Sinan Çankaya in zijn boek uitlegt;
- Gebruik actief de omschrijving van de ML/MAW-begrippen.

Door deze gesprekken kom je soms tot pijnlijke inzichten over het leven van je leerlingen. Welke rol heb je als docent hierbij? Welke handelingsruimte moet je nemen? Çankaya geeft zijn studenten altijd mee 'ervoor te zorgen dat mensen niet om je heen kunnen en dat je zo goed op de hoogte bent dat ze je geen ongelijk kunnen geven'.

BOTSENDE IDENTITEITEN

De beschrijving van identiteitsontwikkeling van Sinan is vooral goed te analyseren vanuit die sociale bril. Het label 'Turkse afkomst' heeft, zoals in het boek blijkt, minder te zeggen dan de definiëring door zijn eigen opleidingsniveau of het werk van zijn vader. De identiteit(en) die wij onszelf toedichten - maar ook krijgen toegedicht - botsten en schuren. Het doet beseffen, om de auteur te parafaseren, dat de woorden van een docent ertoe doen. Deze woorden scheppen een wereld en kunnen een veilige of onveilige wereld maken. ♦

Noten

1. <https://decorrespondent.nl/4650/etnisch-profileren-bij-de-politie-ineffectief-en-onrechtvaardig/7070335755450-1d16058d>.
2. www.anderetijden.nl/programma/1/Andere-Tijden/aflevering/274/Weg-met-de-Centrumpartij.

WERKVORM VLOG

DOELEN

Voorbeeld geven van een identiteitsconflict/rollenconflict.

HANDELINGEN

Laat leerlingen een vlog maken. In deze vlog geven zij een voorbeeld van een identiteitsconflict/rollenconflict. Wanneer hadden zij een ander beeld van zichzelf dan dat een gezinslid/vriend/docent/agent/anderen van hen hadden? Of: wanneer moesten zij ander gedrag vertonen dan dat zij eigenlijk zouden willen?

EISEN

- Beschrijf expliciet de rollen en/of identiteiten.
- Geef aan wat voor soort binding jij met de andere persoon had.

STEF

EIGEN LAND

Lekker weg in eigen land. Wij zaten in Zeeuws-Vlaanderen. Als je eens goed naar de kaart van Nederland kijkt zie je dat het 'eiland' niet eens aan Nederland vastzit. We moesten tol betalen bij de Westerscheldetunnel, alleen op die manier kom je zonder een grens te passeren het eiland binnen. Een soort van entreegeld voor een vakantiereservaat.

Aan het strand bij Nieuwvliet lees ik een stuk over de bevrijding van Nederland 75 jaar geleden. Zo aan de kust, met om me heen alleen maar Duitsers geeft dat een extra dimensie. Het is hier overigens druk, erg druk. Niet gek hoor, The Roompot Group heeft er net een paar *beach resorts* opgeleverd. Vakantieparken die twee keer zo groot zijn als het dorp waar het park onder valt. Wij zitten nog gewoon op een camping.

De PvdA in Terneuzen heeft een motie ingediend om een status aparte voor Zeeuws-Vlaanderen aan te vragen. 'Onder onze inwoners leeft het gevoel niet meer bij Nederland te horen' en volgens hen ziet Den Haag de provincie meer als 'Hollands Wingewest'. Een knipoog, maar de boodschap eronder is wel serieus. Tijdens de coronacrisis was de Westerscheldetunnel de enige manier om met de auto Zeeuws-Vlaanderen binnen te komen en er dus ook uit te kunnen.

Onderwijl rijd ik Breskens binnen voor boodschappen. Onder het plaatsnaambord hangt een bord met de tekst 'You'll never walk alone'. Geen woord gelogen, bij de Jumbo krioelt het van de mensen en is de anderhalve meter ver te zoeken.

Je zult er maar wonen en dus elke dag zo boodschappen moeten doen. Ik laad gauw mijn boodschappen in en vervolg mijn weg terug. We passeren kleine dorpjes met kleine leegstaande huisjes, geen bewoner meer voor te krijgen.

Ik begin die PvdA-motie steeds beter te snappen. Toerisme en dan vooral massatoerisme is het enige wat voor de Zeeuwen overblijft. Alleen dat en wat landbouw zorgen dus voor de nodige inkomsten. Als je geen boer wilt worden of geen Duits spreekt valt er dus weinig te halen hier.

Nu we min of meer tot vakantie in eigen land worden gedwongen, mogen we wel gaan inzien dat we die provincies wel wat meer moeten waarderen, ook vanuit de politiek. Leven van toerisme maakt kwetsbaar leren we nu. Niet alleen economisch, maar ook aan natuur en cultuur boeten we in.

Moeten we dat zo willen? Laten we de mooiste plekjes van Nederland wat meer koesteren en dus minder afhankelijk van toerisme maken. Juist nu! ♦

Stef van der Linden
(maatschappijleer.net)

ONZE OBSESSIE MET WAARHEID EN IDENTITEIT

'DE WERKELIJKHEID ACHTER DE WERKELIJKHEID'

'Dus als je er goed over nadenkt is alles subjectief.'; een van de vwo-4-leerlingen kijkt me triomfantelijk aan, de anderen hangen vermoeid in hun stoel. Het is vrijdagmiddag half vier en buiten luidt iedereen het weekend in. Niet het meest ideale moment voor een blokkur maatschappijwetenschappen, en zeker niet voor een sappige discussie over de begrippen objectiviteit en subjectiviteit. Toch juich ik van binnen: er gebeurt iets, er wordt zelf nagedacht!

RIANNE BRINK

De les was vijftig minuten eerder met de volgende vraag begonnen: 'Waarom is het voor een docent onmogelijk om volledig objectief les te geven?'. Wat volgde waren verbaasde blikken. Elk jaar weer zag ik op de toetsblaadjes van mijn vwo-leerlingen mijn zelfverzonnen voorbeelden, anekdoten en redematies terug. De docent heeft het zo verteld, dus dan zal het wel zo zijn. Het bezorgde ze in elk geval een redelijk cijfer. Als ik de antwoorden op de toetsvragen las, was het soms alsof ik mijn eigen stem hoorde en zat ik tenenkrommend aan tafel. Had ik het begrip *referentiekader* echt zo toegelicht? Dat ik als docent niet altijd de waarheid in pacht heb en ook gekleurd ben, lijken ze moeilijk te kunnen bevatten. Hetzelfde geldt voor wat op sociale media verschijnt. Dat baart me zorgen, en maakt me soms zelfs bang, want hoeveel invloed hebben we als docent eigenlijk op onze leerlingen? We roepen te pas en te onpas dat we van onze leerlingen kritische burgers willen maken. Maar hoe doe je dat precies? En wat is kritisch genoeg? Hoe laat je ze vrij nadenken zonder dat je de waarheid uit het oog verliest? En wat is de waarheid dan? Bestaat er wel één waarheid?

WERKELIJKHEID

Ook op deze vragen zijn vast honderden verschillende antwoorden te geven. Op een daarvan stuitte ik onlangs toen ik het essay *Mens/onmens* (Prometheus, 2020) van Bas Heijne las. Hij noemt onze worsteling met de waarheid een van de twee grote hedendaagse obsessies. De ander is identiteit. Volgens Heijne zijn waarheid en identiteit nauw met elkaar verbonden: de ene keer lijken ze elkaar te versterken, de andere keer zijn ze elkaars dodelijke opponent. Ze beheersen de politiek, onze relatie met elkaar en de manier waarop we onszelf en anderen zien.

Om deze wisselwerking te illustreren begint Heijne zijn essay met de brand in de Parijse Notre-Dame in april 2019. Tijdens de vlammenzee barstten mensen in huilen uit en deden de wildste

theorieën over de toedracht op sociale media de ronde. De brand kon onmogelijk niet zijn aangestoken. De brand was een teken van dreiging, van zwakte en verval. Verval van een land, van een cultuur, van het christelijke geloof, van de hele westerse wereld. Het was de schuld van president Emmanuel Macron. Heijne: 'Iedereen wilde meedoen, zichzelf laten zien, tonen dat hij er het fijne van wist. De werkelijkheid achter de werkelijkheid onthullen, in 140 tekens.'

BANAAN

Heijne stelt dat vandaag de dag onze subjectieve beleving leidend is: feit legt het af tegen fictie, het zijn onze emoties die onze ratio verdringen. Als je het zo bekijkt zijn er ontelbare beleefde waarheden. Het gaat over de manier waarop we naar feiten kijken, hoe we ze beleven. Als voorbeeld neemt Heijne de uitspraken van de baas van de Russische propagandazender Russia Today over een banaan: 'Voor de een is het voedsel. Voor de ander is het een wapen. Voor een racist is het iets waarmee je een zwarte kunt pesten'. Aan het bestaan van de banaan twijfelt niemand. Je hebt de 'objectieve' banaan die nauwgezet kan worden omschreven: soort, formaat, calorieën, enzovoort. Tegelijkertijd kan de banaan voor veel mensen vele dingen betekenen, zoals de brand in de Notre-Dame ook veel verschillende dingen voor mensen kunnen betekenen. *Wat de banaan betekent, is afhankelijk van de situatie waarin die banaan 'beleefd' wordt, aldus Heijne. Emoties voeren volgens hem de boventoon. Hoe een banaan wordt beleefd, is voor ons vele malen belangrijker dan wat een banaan is. Wie de banaan als racistisch symbool wil bestrijden moet de maatschappelijke context van de haatbanaan veranderen. Hierbij spelen feiten zeker een rol, maar belangrijker is om anders te kijken, anders leren zien.*

EMOTIE

'Reason is a slave to the passions.' Deze beroemde uitspraak uit de achttiende eeuw van de Britse filosoof David Hume is het volgende voorbeeld dat Heijne aanhaalt om onze subjectieve beleving

te illustreren. Hume beredeneert dat de praktische rede alleen niet voldoende is om mensen moreel te motiveren. Het zijn de emoties die het menselijke verstand in beweging zetten en tot daadkracht aansporen. Voor we ergens over gaan nadenken moet het ons eerst iets kunnen schelen. Onwillekeurig denk ik aan de dood van George Floyd en de massale demonstraties tegen institutioneel racisme die daarop volgden. Wat was hier eerder: de emotie of de rede? Heijne gaat nog iets verder dan Hume als het om de kracht van emoties gaat. Hij stelt dat met het besef dat een 'objectieve waarheid' niet bestaat, ook het streven die waarheid zo dicht mogelijk te benaderen wordt opgegeven. Het is niet langer onze emotie die de rede in beweging zet, zoals Hume beweert, maar de rede bestaat enkel nog om onze emotie te rechtvaardigen.

DISCUSSIE

De oplossing voor onze obsessie met waarheid en identiteit lijkt Heijne te vinden in Jezus' woorden uit de Bergrede. 'Jezus lijkt te zeggen dat een mens die het zichzelf niet werkelijk moeilijk maakt, niet tegen zijn eigen aandriften durft in te gaan, die zijn eigen opvattingen, zelfs zijn eigen *identiteit*, niet wil bevragen, niet echt een waardevol leven leidt - niet echt mens is, eerder een onmens.' Volgens Heijne moet je om bewustzijn te kweken bereid zijn je aannamen aan feitelijke kritiek te onderwerpen, ruimte in je hoofd te maken voor tegenspraak, voor andere geloofwaardige versies van de werkelijkheid, en je te onderwerpen aan de kennis van mensen die er echt iets van afweten. Kortom, je moet met elkaar blijven praten en naar elkaar blijven luisteren; met elkaar in discussie gaan - en waar kan dat beter dan tijdens de lessen maatschappijwetenschappen?

In navolging van het betoog van Bas Heijne hoef je als docent dus niet per definitie naar waarheidsvinding te streven. Wel moet je de discussie blijven aanwakken. Je moet de leerlingen aanmoedigen zichzelf, elkaar, de lesstof en hun docent te blijven bevragen. Alleen zo blijven ze mens in plaats van onmens. Dat lijkt mij kritisch genoeg. ♦

INVLOED OP DE HOUDING VAN JONGEREN
DOOR MIDDEL VAN EEN TALKING STICK

VAAK ONTBREEKT ÉCHTE DIALOOG IN DE KLAS

Jongeren hebben allerlei ideeën en opvattingen die ze op school niet durven of kunnen uiten. Docent, schrijver en journalist Karim Amghar pleit ervoor meer dialoog te voeren en democratie sterker de klas in te brengen. *M&P* spreekt met hem.

VINCENT DE GEUS

Voeren docenten te weinig dialoog met leerlingen?

'Toen ik zelf jong was miste ik nog wel eens inspiratie op school. Ik vind dat dat anders moet. We moeten leerlingen in de les aan zetten. Zelf gebruik ik daarom in 70 tot 80 procent van mijn lessen een methodiek. Docenten dragen veel kennis over en dat is goed. Het is superbelangrijk om uit te leggen wat er in de Grondwet staat en hoe belangrijk vrijheid is, maar het is ook belangrijk de dialoog te voeren. Door de dialoog aan te gaan kun je invloed hebben op de houding die jongeren in de maatschappij aannemen.'

Je gebruikt verschillende methodieken om de dialoog te voeren. Kun je daar meer over vertellen?

'De methodiek die ik het meest gebruik, is die van de *talking stick method*. Je kunt (maatschappelijke) problemen, maar ook persoonlijke denkbeelden, ermee bespreekbaar maken en jongeren van elkaar laten leren. Via stemgebruik en houding probeer ik allereerst een ontspannen sfeer neer te zetten. Vervolgens ga ik met leerlingen op eenzelfde stoel in een kring zitten om hen te laten zien dat ik er niet als leider maar als facilitator zit. Ik heb een soort waardevolle stok die ik in het midden van de kring leg, drop een stelling en wacht vervolgens tot iemand de stok oppakt. Heeft de eerste persoon de stok opgepakt en een reactie op de stelling gegeven, dan geeft deze persoon de stok, met de klok mee, door aan de volgende persoon. Van belang is dat leerlingen elkaar niet mogen onderbreken en dat ze niet de confrontatie met elkaar mogen zoeken. Ook mogen ze niet duiken. Leerlingen geven de stok door tot de laatste leerling heeft gesproken. Deze leerling legt de stok weer in het midden. Als ik er een positief gevoel bij heb, geef ik een samenvatting en vraag ik leerlingen of alles is gezegd. Heb je deze werkvorm vaker toegepast en zijn leerlingen eraan gewend, dan kun je de groep ook in meerdere kleinere groepen opdelen en dan loopt het vanzelf.'

Waarom vind je het belangrijk deze methodiek in lessen te gebruiken?

'De methodiek is allereerst goed te gebruiken als je meer verbinding tussen leerlingen wilt creëren. Leerlingen zien elkaar, luisteren naar elkaar en ze doen allemaal mee. Ook kun je via deze methode *echt* te weten komen hoe jongeren denken. Doordat je als docent niet direct reageert en niet oordeelt, voelen jongeren zich vrij in het uiten van hun daadwerkelijke gedachten. Als het goed gaat, zullen radicaal denkende jongeren zich ook vrij voelen hun denkbeelden te uiten. Dat is belangrijk, want als jongeren zichzelf niet uiten zorgt dat later alleen maar voor grotere problemen. Radicaal denkende jongeren zullen door hun klasgenoten worden tegengesproken. Daar moet je op vertrouwen. Tegenspraak van een medeleerling is effectiever dan tegenspraak van een docent. Verder is deze methodiek ook heel mooi, omdat het laat zien hoe democratie werkt. Iedereen komt aan het woord en ook de stem van de minderheid wordt gehoord.'

Doen leerlingen altijd goed mee?

'Meestal gaat het goed, maar in ongeveer 10 procent van de keren komt er niet veel uit een dergelijke dialogocirkel of eindigt deze slecht. Ik herinner me een keer dat mijn eigen gemoedstoestand niet goed was. Mijn vader was ziek en ik zat zelf hoog in de emotie. Het lukte mij niet de rol van neutrale facilitator goed op me te nemen. Ik reageerde op leerlingen, waardoor er conflict ontstond. Wat je aan het einde dan vooral niet moet doen, is nog eens om extra reacties vragen of vragen of iemand de dialoog wil samenvatten. Het gebeurt ook wel eens dat een of meerdere leerlingen niet meedoen. Wanneer een leerling de stok zomaar doorgeeft, wil ik dat deze leerling de stok terugpakt en dat hij zich toch uitsprekt. Het is ook goed als een leerling zegt dat hij nu niet wil spreken. Wij weten dan dat hier iets aan de hand is en dat zorgt ook voor verbinding.'

Wat zou je docenten adviseren die met deze werkvorm willen starten?

'Wanneer je deze werkvorm voor het eerst doet, zullen leerlingen waarschijnlijk enigszins lacherig reageren, maar dat geeft niet. Benoem dat dit nu eenmaal bij de werkvorm hoort. Wanneer ik de methode voor het eerst met een groep doe, begin ik altijd met een niet-controversiële stelling. Het is dan gemakkelijker verbinding met leerlingen te maken. Heb je het enkele keren gedaan, dan kun je een meer controversiële stelling droppen. Docenten die hier veel meer over willen weten kunnen ook een training bij mij volgen of mijn boek lezen.'

Zijn er nog meer soortgelijke werkvormen die je gebruikt?

'Een andere werkvorm die ik toepas is 'gesprek op voeten', van de *Deep Democracy*-methode. Ook hier staat een stelling of een probleem centraal. Leerlingen staan verspreid in het lokaal en geven om de beurt een reactie op de stelling. Wanneer iemand een reactie geeft waar een andere leerling het mee eens is, gaat deze leerling bij de ander staan. Op die manier wordt langzaam maar zeker zichtbaar wat meerheids- en wat minderheidsstandpunten zijn. Belangrijk is natuurlijk om uiteindelijk naar een uitkomst te zoeken waarin ook leerlingen met een minderheidsstandpunt zich kunnen vinden.'

Is er een les geweest waar je een bijzondere herinnering aan hebt?

'Ik herinner me de dag na de aanslagen op *Charlie Hebdo*. Toen ik 's ochtends op school kwam heerste er een rare sfeer, ook bij docenten. Ik weet nu dat er angst was. Sommige docenten waren boos en wilden het onderwerp in de klas mijden. Ik gebruikte de *talking stick method* en dropte een stelling waarmee ik zei dat ik begrip voor de aanslagplegers had. Dit leidde tot een bizar mooi gesprek. De eerste twee leerlingen reageerden vrij genuanceerd op de stelling. De derde jongen dacht best radicaal. Hij zei dat dit het moment voor moslims was om op te staan en zich te verdedigen omdat hun religie in gevaar was. Hij haalde allerlei passages uit de *Koran* erbij. Eigenlijk stond hij die aanslagen daar goed te praten. Later kreeg een Surinaamse jongen het woord. Hij wilde niet op de stelling reageren, maar een verhaal vertellen. Hij vertelde over een Jehova's getuige die vastzat vanwege doodslag. Na zijn vrijlating zocht hij vergeving. Het was een verhaal over dood, vergevingsgezindheid en barmhartigheid. Dit verhaal maakte indruk op de jongen met de radicale ideeën. Hij had nu een *peer* naar wie hij had geluisterd en hij hoorde een verhaal dat bij hem binnenkwam. Hij kwam tot de conclusie dat de profeet Mohammed de tekenaars van Charlie Hebdo waarschijnlijk ook zou hebben vergeven.'

Het klinkt alsof het voeren van dialoog vooral belangrijk is wanneer er conflicten zijn.

'Dat is niet zo. De werkvormen zijn bijvoorbeeld ook geschikt om de cultuur waarin je leeft te bespreken. Je kunt denken aan jongeren die in een probleemwijk leven, maar ook aan jongeren in Wassenaar die veel prestatiedruk van hun ouders ervaren. Via de methoden maak je dit bespreekbaar en laat je leerlingen hun gedachten uiten. Ze kunnen van elkaar leren en tot nieuwe inzichten komen. Ik train ook basisschooldocenten in het gebruik van de methodieken. Natuurlijk gaan de stellingen dan sterker over onderwerpen die op wijk- of thuisniveau spelen, maar ook basisschoolleerlingen kunnen via de methodieken al leren naar elkaar te luisteren, hun kwetsbaarheid te tonen en hun weerbaarheid te vergroten. Eigenlijk kan ik alle docenten, van basisschool tot hbo, adviseren om hiermee aan de slag te gaan.' ♦

KARIM AMGHAR

Karim Amghar is docent, trainer en spreker. Hij geeft les in zowel het middelbaar als hoger beroepsonderwijs. Eerder was hij panellid in *Het Lagerhuis* en hij maakt verschillende programma's voor de NTR, waaronder de serie *Karim pakt zijn kans* over kansenongelijkheid. Vorig jaar bracht hij zijn boek *Van radicaal naar amicaal* (Coutinho, 2019) uit. Amghar vindt dat docenten meer oog voor houdingen van jongeren mogen hebben. Hij biedt jongeren de democratische oefenplaats die scholen volgens hem vaker zouden moeten bieden. Gevoelige onderwerpen schuwt hij niet. Vroeger of later komen allerlei opvattingen er toch wel uit. Het is belangrijk dat leerlingen weten hoe ze hier in een democratie mee moeten omgaan.

Karim Amghar
(foto: Suzan Alberts)

HET RACISMEDEBAT IN DE MAATSCHAPPIJ EN IN DE KLAS

BEPLOEG HET VELD VAN JE VERWACHTINGEN

De dood van George Floyd heeft wereldwijd veel losgemaakt en het racisme-debat weer opnieuw doen oplaaien. Van belang daarbij is de erkenning van racisme in het dagelijks leven.

TIRZAH BAANK

Vers in het geheugen ligt mijn recente ervaring in de Kunsthal KAdE Amersfoort bij de [onlangs beëindigde, red.] expositie *Tell me your story*, een tentoonstelling met kunst van zwarte Amerikanen in de periode van 1865 tot 2019. Al lopend langs de kunstwerken werd ik steeds stiller. De gemoeds-indrukken die de kunstenaars minutieus hebben vastgelegd raakten me diep. Op hetzelfde moment werden klassen, voornamelijk witte jongeren door hun eveneens witte docent begeleid, met een theoretisch adequaat feitelijk verhaal door de tentoonstelling geloodst. Flarden van een geschiedenis waarbij de kern en emotie niet werden geraakt. Diepgang en beleving ontbraken. Ik vertrok met dubbele gevoelens omdat ik me realiseerde dat er wel iets, maar niet veel is veranderd. Het laatste maakt me somber en verdrietig en plantte een zaadje voor deze inbreng. Hoeveel van deze jongeren hebben een andere kijk op de historie en het leven van zwarte mensen gekregen en hoeveel van hen zouden binnen hun eigen kring discriminatie en racisme gaan bespreken? Het gaat mij om het planten van zaadjes en mensen zodanig bewust te maken dat ze het racisme in het dagelijkse leven 'erkennen'.

GEDRAG

De dood van George Floyd is geen incident maar past in een lange historische reeks. Het is de hoogste tijd dat zwarte mensen ophouden met het organiseren van hun eigen teleurstelling door te verwachten dat discriminatie en racisme zullen ophouden te bestaan. Stereotypen en vooroordelen komen sinds mensenheugenis voor en zijn tot nu toe aanleiding voor gruweldaden en wreedheden tegen de menselijkheid.

Als zwarte mensen deze onrealistische verwachting vasthouden nemen ze in de dialoog een ongelijkwaardige positie in. Zwart zijn

hoeft niet te worden verdedigd of uitgelegd. Niet het uiterlijk maar het gedrag staat centraal. Alleen dan wanneer de uitgangspunten hetzelfde zijn kunnen we tot een gelijkwaardig gesprek komen. Witte mens, wees eerlijk en niet bang en accepteer de sentimenten van zwarte mensen zonder ridiculiseren.

Het is aan mij hoe om te gaan met de gevoelens die buitensluiting oproepen. Beelden als die van Floyd, waarbij je toeschouwend slachtoffer wordt, mijd ik. Ik ben liever 'schuldig' aan bewustwording. In de actuele maatschappelijke discussie heeft niemand me verbaasd of verrast, ook Johan Derksen niet. Zijn gedrag valt, wat mij betreft, onder de noemer: 'product van zijn opvoeding en geen energie waard'.

HOOP

Mijn hoop is gevestigd op jongeren en de mensen die *Black Lives Matter* ondersteunen. Het moment van de moord op Floyd - middenin de coronatijd - had niet beter gekund. Ineens zaten we verplicht binnen en werden we met nog meer heftige beelden geconfronteerd. Hun worsteling en vertwijfeling, waarvan de uitkomst door (on)zichtbare krachten en machten wordt bepaald, is de kern van institutionele discriminatie en racisme waarmee zwarte mensen bijna dagelijks kampen.

Wanneer gelijkheid een waarde is die wij allemaal onderschrijven, kunnen we in het debat het accent hierop leggen. Tamboereren over antiracisme zonder heldere toekomstvisie is vechten tegen een spook.

EIGENHEID

De Amerikaanse schrijver en filosoof Alain LeRoy Locke publiceerde in 1925 *The New Negro*. In zijn filosofie over de 'new negro' zijn het algemene bewustzijn van de zwarte gelijkheid, zelf-

vertrouwen en politiek bewustzijn belangrijke uitgangspunten. Hij spoorde zwarte kunstenaars aan gelijke behandeling af te dwingen door hun individualiteit te benadrukken en op die manier aanspraak te maken op iets dat universeel menselijk is: eigenheid.¹

Hiervoor is zelfreflectie nodig die de Surinaamse dichter R. Dobru als volgt verwoordde: 'Het is een kwestie van bewustwording, wakker worden, nadenken en je afvragen wie ben ik, wat ben ik en waar ben ik, wat zijn mijn idealen, kijken naar mijn levensbeschouwing, mijn wereldbeschouwing en die aan een onderzoek onderwerpen'.² Op weg naar het nieuwe normaal hebben we de keuze om te herschikken, voor iets anders te kiezen.

Het vraagt de grootsheid van de verspringer 'Luz' Long tijdens de Olympische Spelen van 1936 in Berlijn. De Duitse 'Luz' Long en de Amerikaanse Jesse Owens ontmoetten elkaar in een door racisme gedomineerde en geteisterde tijd. In tegenstelling tot de verwachte haat, toonde Long broederschap door Owens te helpen met een technisch onderdeel bij verspringen.³

KANTELPUNT

De Amsterdamse burgemeester Femke Halsema zei in haar toespraak bij de Ketji Koti-herdenking op 1 juli het volgende: 'De geschiedenis leert dat verandering mogelijk is, maar het heden leert ons dat verandering te traag gaat. Daarom moet er harder worden gewerkt. Wat begon met een paar activisten die onrecht ter discussie durfden te stellen en confronterende gesprekken te beginnen, die genegeerd werden en belachelijk werden gemaakt, of vaker nog gehaat en bedreigd, is de laatste maand uitgegroeid tot een onstuitbare volksbeweging van moeders en dochters, vaders en zonen, grootouders en kleinkinderen, van winkeliers, onderwijzers, verpleegkundigen en politieagenten. *Black Lives Matter* of, zoals op spandoeken te lezen valt: *Genoeg is genoeg*'.⁴ Volgens Halsema is een kantelpunt bereikt.

VERANTWOORDELIJKHEID

De tijdgeest vraagt van zwart, wit en alle tussenliggende kleurschakeringen een andere houding, of zoals dichter en schrijver Mario de Andrade het in een gedicht verwoordt: 'Ik heb niet langer het geduld om op te staan voor absurde mensen die ondanks hun chronologische leeftijd nog niet volwassen zijn geworden. Mijn tijd is kort. Ik wil de essentie, mijn geest heeft haast. Ik wil naast mensen leven, zeer realistische mensen die weten hoe ze moeten lachen om hun eigen fouten en die niet opgeblazen zijn door hun eigen triomfen en die verantwoordelijkheid voor hun daden nemen'.⁵

Ik wil verantwoordelijkheid nemen, een voorbeeld zijn en een steekhoudend antwoord hebben wanneer mijn kleinzoon vraagt: 'Oma wat heeft u gedaan om de wereld mooier te maken?'. Op basis van mijn uiterlijk word ik geacht het zwarte standpunt te verdedigen en dat doe ik vol verve. Opkomen voor mezelf betekent niet me afzetten tegen de witte mens. In mijn specifieke geval zou het betekenen: *'against part of me you can not see.'* Net als ieder zwart meisje of zwarte jongen ben ook ik opgevoed anticiperend op het witte vergezicht. Ik heb ongelofelijk hard mijn best gedaan om mee te kunnen.

Mijn schrikbeeld is het lot van wijlen Anil Ramdas, schrijver en directeur van De Bali, en politica en activiste Ayaan Hirsi Ali. Zij zijn eerst door de witte elite bejubeld, daarna verguisd en uiteindelijk verdwaald in het maatschappelijke web van oneigenlijke verwachtingen. Maar de, nu pas in de *Nieuwe Canon van Nederland* opgenomen, criticus, activist en verzetsman Anton de Kom liet zich niet misleiden. Hij schreef 'Strijd samen met jullie broeders aan de overkant van de oceaan voor een betere wereld, waarin recht, vrijheid en arbeid zal zijn voor iedereen' en stond voor de gelijkheid van alle mensen.⁶

ONDERWIJS

De noodzakelijke kanteling moet op twee niveaus plaatsvinden: individueel en institutioneel. De individuele burger heeft het recht om te kiezen met wie hij of zij omgaat en instituties hebben de plicht hun maatschappelijke verantwoordelijkheid te nemen.

Vanwege het grote bereik is de grootste winst in het onderwijs te behalen. De in 2017 aangekondigde aanscherping van de Wet op Burgerschap biedt ruimte voor innovatieve invullingen. Wij kunnen niet vroeg genoeg beginnen. Aan alle betrokkenen de taak de voorbije koers grondig te evalueren en uit de actuele ontwikkelingen lessen te trekken. Met de methodiek van *Storytelling*, *storytellers* en het inrichten van *storycorners* in scholen, bibliotheken en musea creëer je een veilige basis voor deze gevoelige onderwerpen.

Voor deze bijdrage is gezocht naar mensen met een belangrijke boodschap wiens nalatenschap nog steeds actueel is. Ik eindig met de woorden van de dichter Michaël Slory: 'Beploeg het veld van je verwachtingen'.⁷ ♦

Noten

1. Zie: www.filosofie.nl, diverse publicaties online.
2. R. Dobru, pseudoniem Robin Ewald Ravales; citaat uit een voordracht op basis van de inleiding van gedichtenbundel *Matapi*.
3. *Race*, film uit 2016, www.independent.co.uk.
4. Zie website <https://joop.bnnvara.nl>, 1 juli 2020.
5. Zie website spiritueel.lezen.org, 25 december 2019.
6. Citaat uit speech van Anton de Kom bij aankomst in IJmuiden in 1933.
7. Citaat uit gedichtenbundel van Michael Slory.

Tirzah Baank studeerde Maatschappijleer aan de Hogeschool van Amsterdam en werkte als docent bij het ROC van Amsterdam. Op de voormalige Nederlandse Antillen leidde zij onderwijsvernieuwingsprogramma's en in Suriname verleende ze technische bijstand en was ze belast met onderzoek, monitoring en evaluatie inzake onderwijsvernieuwingen. Sinds 2019 verdiept ze zich in de methodiek van Storytelling.

Foto:
Mattia Faloretti | Unsplash

HEROVERWEGING VAN STANDPUNTEN

'EIGENLIJK HEB JE WEL GELIJK'

Op 4 juni jongstleden maakte premier Mark Rutte bekend dat hij zijn standpunt over Zwarte Piet heeft bijgesteld. Waar hij in 2013 nog meende dat 'Zwarte Piet nu eenmaal zwart is', oordeelt hij nu dat het niet de bedoeling van het Sinterklaasfeest kan zijn om een groep mensen te kwetsen. Tijden veranderen, zo ook standpunten.

LISA LENSINK, NIENKE LAMMERTINK & LOES TIJSSEN

Ook voor de premier is Zwarte Piet geen vanzelsprekendheid meer (Ziko van Dijk)

Ook een van onze leerlingen nam een nieuw standpunt over het hulpje van Sinterklaas in. Tijdens een discussie verkondigde hij tegen het traditionele uiterlijk van Zwarte Piet te zijn. Hierop reageerde een klasgenoot: 'Je kunt niet opeens tegen Zwarte Piet zijn, want vorig jaar was je nog voor!'. In deze en verschillende andere situaties, merkten wij dat heroverweging van een ingenomen standpunt door veel leerlingen als zwak wordt gezien.

REFLECTIEF DENKEN

Om te bevorderen dat leerlingen hun eigen standpunten heroverwegen, hebben wij een lessenreeks ontworpen. De literatuur over reflectief oordelen (*reflective judgment*) fungeerde hierbij als uitgangspunt. In deze literatuur worden globaal drie fasen van reflectief oordelen onderscheiden: van zonder enige twijfel informatie van autoriteiten aannemen en erkenning van verschillende persoonlijke opvattingen naar een zorgvul-

dige afweging van opvattingen.¹ Docenten kunnen op verschillende manieren bevorderen dat leerlingen de ontwikkeling door de verschillende fasen doormaken.²

De literatuur over *reflective judgment* heeft ons ertoe aangezet om leerlingen in de lessenreeks stapsgewijs met heroverweging te laten oefenen: van heroverwegen in een veilige situatie, waarin leerlingen niet voor de heroverweging hoeven uit te komen, naar een klassikale werkvorm waarin aan leerlingen wordt gevraagd om voor ontwikkelingen in hun standpunten uit te komen. De klassikale werkvorm betreft een gestructureerde klassikale dialoog waarbij leerlingen hun standpunt kenbaar moeten maken door in een bepaald vak in de klas te gaan zitten. Deze vakken geven standpunten weer, variërend van 'helemaal oneens' tot 'helemaal eens'. Leerlingen krijgen de opdracht om zich naar een ander vak te verplaatsen op het moment dat zij hun standpunt hebben bijgesteld. Een andere werkvorm hiervoor is het gebruik van een lijn waarop de leerlingen een positie kunnen innemen.

ONDERZOEK

In ons onderzoek naar de hierboven beschreven klassikale werkvorm staat de volgende onderzoeksvraag centraal: 'Welke factoren spelen een rol bij de heroverweging van eigen standpunten gedurende een klassikale dialoog van vwo-4?'.³

Voor de dataverzameling zijn met behulp van exit-tickets zestien leerlingen geselecteerd die hun standpunt gedurende de klassikale dialoog hebben heroverwogen. Vervolgens zijn bij deze leerlingen semi-gestructureerde interviews afgenomen. De transcripten hiervan zijn gecodeerd met behulp van een vooraf opgesteld codeerschema.

Uit het onderzoek kwamen diverse factoren naar voren die een rol spelen bij de heroverweging van ingenomen standpunten. Deze factoren kunnen in de volgende drie clusters worden onderverdeeld:

Instructie over de dialoog

Hieronder valt een activerende werkvorm waarbij leerlingen twee filmpjes van respectievelijk een debat en een dialoog met elkaar moesten vergelijken. Dankzij deze werkvorm begrepen de leerlingen het verschil tussen een debat en een dialoog beter. Daarnaast speelde onze klassikale uitleg over het nut van een dialoog en de wijze waarop een dialoog tot stand kan worden gebracht een rol.

Dankzij de werkvorm en de uitleg werd het voor leerlingen duidelijk dat van deelnemers aan een dialoog wordt verwacht dat zij kritisch op hun eigen standpunt reflecteren. Dit heeft eraan bijgedragen dat leerlingen hun standpunt gedurende de klassikale werkvorm hebben heroverwogen.

Structuur van de werkvorm

Tijdens de klassikale dialoog verplaatsten de leerlingen zich fysiek om standpuntwijzigingen zichtbaar te maken. Alleen leerlingen die met hun standpunt tot de minderheid behoorden, gaven aan dat de fysieke verplaatsing heeft bijgedragen aan de heroverweging van hun standpunt. Voor de leerlingen die met hun standpunt tot de meerderheid behoorden, gold dit niet. In dit verband geldt dat het plaatsnemen in vakken duidelijk maakt welk standpunt het meest populair is. Leerlingen laten zich hierdoor bij de heroverweging leiden; zij heroverwegen hun standpunt zodanig dat zij zich bij de grootste groep kunnen aansluiten. Groepsdruk speelt bij leerlingen in vwo-4 dus een rol.

In aanvulling op de fysieke verplaatsing droegen, volgens de leerlingen, de individuele aanspreekbaarheid en het werken met open vragen bij aan de heroverweging van hun eigen standpunt. Door de individuele aanspreekbaarheid die in de werkvorm was ingebouwd werden leerlingen gemotiveerd om actief aan de werkvorm mee te doen. Door met open vragen te werken werd meer inzicht verkregen in de argumenten van de standpunten van medeleerlingen. Beide onderdelen stimuleerden leerlingen om op hun eigen standpunt te reflecteren.

Argumenten: kwaliteit, diversiteit en bronnen

Uit ons onderzoek blijkt dat de kwaliteit van de argumenten die leerlingen gaven van invloed was op de heroverweging. Het horen van een sterk argument zette leerlingen ertoe aan hun standpunt bij te stellen. Ook de diversiteit in de argumenten speelde een rol: wanneer er uiteenlopende argumenten voor verschillende

standpunten werden gegeven, neigden leerlingen er sneller naar hun eigen standpunt te heroverwegen. De factor diversiteit werd op zijn beurt beïnvloed door de tekstbronnen die de leerlingen ter voorbereiding op de dialoog lazen. In de tekstbronnen die wij aanreikten kwamen verschillende perspectieven ten aanzien van de stelling aan bod. Hierdoor namen leerlingen uiteenlopende standpunten in en voerden zij verschillende argumenten op, waardoor er een dialoog op gang kwam en leerlingen werden geprikkeld om kritisch naar hun eigen standpunt te kijken.

PRAKTISCHE IMPLICATIES

Dit onderzoek heeft enkele implicaties voor onze lespraktijk. Om te beginnen leiden wij uit de resultaten af dat in een lessenreeks over een dialoog voldoende klassikale instructie moet worden opgenomen. Zulke instructie beschouwen leerlingen als behulpzaam. Daarnaast zou er voor kunnen worden gepleit om vaker een klassikale dialoog te houden in plaats van een dialoog in kleinere groepen. Doordat de diversiteit in standpunten en argumenten in een grote groep doorgaans groter is, worden standpunten in een klassikale dialoog sneller heroverwogen. Tegelijkertijd geeft onze bevinding met betrekking tot groepsdruk aanleiding om een dialoog in kleine groepen te prefereren boven een klassikale dialoog. In kleine groepjes zullen leerlingen zich doorgaans veiliger voelen en eerder geneigd zijn hun standpunt te heroverwegen. Om de rol van groepsdruk in een dialoog te beperken is het hoe dan ook van belang dat de docent een veilig klassenklimaat weet te realiseren. Dat veilige klassenklimaat kan worden bevorderd door leerlingen structuur te bieden, een goede band met leerlingen op te bouwen en leerlingen in wisselende samenstelling te laten samenwerken. Wij zijn benieuwd of onze onderzoeksresultaten herkenbaar zijn voor andere docenten. Graag horen wij welke ervaringen docenten op andere scholen hebben met dialogische werkvormen en of deze aansluiten bij de in dit artikel beschreven bevindingen. ♦

Noten

1. King, P. & Kitchener, K., 'Reflective Judgement: Theory and research on the development of epistemic assumptions through adulthood', in: *Educational Psychologist*, 39 (2004) 1, pp.5-18.
2. King P., 'Learning to make reflective judgments', in: *New Directions for Teaching and Learning*, 2000, 82, pp.5-26.
3. Lammertink, N., Tijssen, L & Lensink, L., *Dit vind ik en ik blijf erbij. Of wacht, eigenlijk heb je wel gelijk... Onderzoek naar de factoren die een rol spelen bij het heroverwegen van eigen standpunten gedurende een klassikale dialoog in 4 vwo*, Radboud Universiteit, Nijmegen, 2020 (op verzoek verkrijgbaar).

Loes Tijssen, Nienke Lammertink en Lisa Lensink hebben recent hun eerstegraads lesbevoegdheid maatschappijleer behaald aan de Radboud Docenten Academie in Nijmegen. Als studenten van de Educatieve Master ontdekten zij dat veel docenten het debat prefereren boven de dialoog, terwijl de (minder op strijd gerichte) dialoog een zeker zo krachtig middel lijkt om burgerschap te bevorderen. Dit heeft het drietal aangezet tot het ontwerpen, uitvoeren en onderzoeken van een lessenreeks waarin dialogische werkvormen worden ingezet om te bereiken dat leerlingen in interactie met elkaar hun eigen standpunten ontwikkelen.

WAAR IS WAARHEID?

Waarheid is een uiterst lastig begrip, zo lastig dat de filosofie nooit een algemeen aanvaard antwoord heeft kunnen geven op de vraag wat waarheid precies is.

HANS VAN DER HEIJDE

Je zou kunnen denken dat waar is wat door feiten wordt gestaafd en dat wat door feiten wordt tegengesproken onwaar is. Deze benadering wordt door *fact checkers* gehanteerd. Ter bepaling van hun waarheidsgehalte onderwerpen veel massamedia beweringen, van vooral politici, aan deze *fact checks*. Sinds kort, maar met tegenzin, hanteert Twitter een zwakkere variant: tweets van twitteraars met miljoenen volgers met beweringen die met de feiten spotten krijgen een label met de suggestie aan die volgers om zelf een *fact check* te doen.

GEEN GARANTIE

Hiermee komen we echter op lastig terrein. Neem de volgende bewering die in talloze varianten op de sociale media is te vinden: '5G-masten zenden elektromagnetische straling uit die schadelijk is voor de gezondheid'. Dat de masten straling uitzenden is een feit. Is die schadelijk? Onderzoeken naar de relaties tussen deze straling en gezondheidsklachten hebben niets opgeleverd. Daar nemen anti-5G-activisten geen genoegen mee: dat er geen relatie kan worden aangetoond, is geen absolute garantie dat er niet toch een relatie is.

Formeel-logisch gesproken hebben ze daarmee geen ongelijk. Geen feiten vinden die een bewering staven wil niet zeggen dat zulke feiten er niet zijn, alleen maar dat je ze niet hebt kunnen vinden. Je kunt dus niet met zekerheid concluderen dat de bewering onwaar is. Anti-5G'ers gaan een stap verder. Ze be-roepen zich op een hogere waarheid:

De tweets van de Amerikaanse president worden niet alleen door Twitter onder de loep genomen (foto: Rhododentrites)

die feiten worden niet gevonden, omdat ze niet gevonden *mogen* worden of, sterker, ze zijn wel gevonden maar worden geheimgehouden. Hiermee komen we op het terrein van de samenzwerings-theorieën, waar geldt dat het ontbreken van ondersteunende feiten door aanhangers als extra bewijsvoordejuist-

heid ervan wordt gezien.

Op het fenomeen van samenzwerings-theorieën is in *M&P* eerder nader ingegaan [*M&P*, 50 (2019) nr.1, red.], daarom kan hier worden volstaan met het uitspreken van het ironische vermoeden dat 5G-straling bij sommigen de hersenschors aanzet tot het construeren van paranoïde complottheorieën.

HOGERE WAARHEID

Twitter haalde zich de woede van de Amerikaanse president Donald Trump op de hals door aan tweets van hem een label te hangen met de suggestie om ze op hun gehalte aan feitelijkheid te checken; hetgeen hetzelfde is als zeggen: deze beweringen zijn in strijd met de feiten. Kritische Trump-volgers weten al lang dat je een ware Trump-tweet meteen moet afdrukken en inlijsten: gezien de zeldzaamheidswaarde zou die nog wel eens veel geld kunnen opbrengen. Zijn aanhangers daarentegen malen niet om strijdigheid met de feiten omdat zij ervan overtuigd zijn dat Trumps waarheid boven feiten uitstijgt. Vergelijk het met de tweet van Thierry Baudet over vriendinnen van hem die in de trein vervelend werden bejegend door mannen met een Marokkaans uiterlijk die later echter kaartjescontroleurs bleken te zijn. Foutje? Baudet gaf dat toe, maar bepaald niet ruitelijk, want het was immers een begrijpelijk foutje tegen de achtergrond van zijn hogere waarheid dat de multiculturele samenleving met haar tolerantie van een Marokkaanse minderheid vrij baan maakt voor agressieve bejegening van jonge vrouwen.

SOCIALE MEDIA

Enkele uitgezonderd, hanteren onafhankelijke massa-nieuwsmedia algemeen aanvaarde journalistieke mores: (onder)scheiding van nieuwsfeiten en opinie, zoeken en controleren van relevante feiten, vermelden en controleren van bronnen en hoor en wederhoor. Hun redacties fungeren dus niet alleen als doorgeefluik, maar ook als filter. Daarmee is overigens niet gezegd dat ze (politiek) neutraal zijn. Waarover ze berichten en welke opinies ze aan hun verslaggeving verbinden hangt hun politieke en andere voorkeuren, maar dat doen ze met open vizier, zonder de feiten bij te buigen.

Sociale media daarentegen zijn geen journalistieke media en kunnen

journalistieke mores daarom negeren. Zij hoeven dus ook geen redacties aan te stellen die deze mores handhaven en als filter fungeren; ze zijn in beginsel wel louter doorgeefluiken. In een ideale wereld zou je ze kunnen beschouwen als een domein waar vrijheid van meningsuiting en vrije deelname aan het publieke debat optimaal tot ontplooiing komen. Facebook-voorman Mark Zuckerberg stelt dat graag zo voor.

MOERAS

De wereld is echter niet ideaal. Natuurlijk, sociale media bieden ongekende mogelijkheden voor eenieder om zich te informeren en om anderen te informeren en opinies voor te leggen. De realiteit is echter dat, waar sociale media voor het ventileren van opinies worden gebruikt, ze tot echoputten worden waaruit verdachtmakingen, scheldkanonnades en nepnieuwsliegens opklinken. Weliswaar huren socialemediaplatforms mensen in die (voor schandelijk weinig geld) al te erge inhoud opsporen en verwijderen - video, audio en teksten die in met name de Verenigde Staten als strafbaar gelden - maar dat laat zich het best vergelijken met proberen een zee met een emmertje leeg te scheppen.

Het gebrek aan redactionele filtering van sociale media is door lieden met eigen waarheden snel herkend als kans om zichzelf een podium te verschaffen. Doen gevestigde massamedia geen verslag van die waarheden, of ontmantelen ze die als onzin aan de hand van relevante feiten, dan wordt die massamedia verweten dat ze de 'echte' feiten verhullen, of zelfs dat ze 'vijanden van het volk' zijn.

In plaats van een domein waar vrijheid van meningsuiting hoogtij viert en publiek debat kan floreren, worden sociale media, althans in hun hoedanigheid van publieksmedium, tot een moeras waar feiten, verzinsels, hersenspinsels, leugens, waarheden en onwaarheden allemaal gelijkwaardig zijn en nauwelijks nog van elkaar zijn te onderscheiden.

POLITIEK

Politici hebben de kans die met name Twitter biedt om rechtstreeks publiek te kunnen bereiken, zonder tussenkomst van kritische, lastige-vragen-stellende journalisten, massaal aangegrepen. Weliswaar wordt er nijver 'gespind' (zaken zo voorstellen dat je in een gunstig daglicht komt te staan), maar de meeste politici houden het meestal wel betamelijk, al was het maar omdat ze beseffen dat de waarheid geweld aandoen die lastige journalisten

niet zal ontgaan. Onwaarachtige politici die de grenzen van het betamelijke wel regelmatig overschrijden, zijn eenvoudig te identificeren, door hun beschuldigingen van 'framing' en vooringenomenheid aan het adres van de massamedia die dat aan de kaak stellen.

Ook zijn er nog de trollenfabrieken: afdelingen van geheime diensten van autoritaire staten die sociale media misbruiken om op grote schaal desinformatie te verspreiden; vaak in de vorm van leugens verpakt in samenzwerings-theorieën, weliswaar te onderscheiden van samenzwerings-theorieën die de bedenkers ervan zelf voor waar houden, maar daar wel dankbaar bij aansluitend.

MENING

Zijn de meeste mensen echt zo goedgelovig dat ze alles wat ze uit dat moeras opdiepen voor waar houden? Waarschijnlijk niet, maar de felheid waarmee groepen die denken een hogere waarheid te kennen zich manifesteren blijft niet zonder invloed, al was het maar omdat velen daaruit concluderen: waar rook is zal ook wel vuur zijn.

De waarheid of onwaarheid van hun beweringen vaststellen vereist vaak grondig onderzoek en daarvoor ontbreekt het de meeste mensen aan de noodzakelijke kennis. Velen bekeren zich mede daardoor tot het standpunt dat *alle* feiten meningen zijn en dat echte waarheid niet bestaat, omdat ieder zijn eigen waarheid heeft. Je pikt er dus maar het beste uit wat je eigen vermoedens en attitudes bevestigt, want dat bezorgt je immers het aangename gevoel dat je gelijk hebt. Dan bevinden we ons op het terrein van geloof, en niets is taaier dan dat want geloven doe je desnoods tegen beter weten in.

Ervoor zorgen dat die omgang met (des-) informatie gemeengoed wordt is het fundamentele doel van verspreiders van desinformatie. Als ze dat weten te bereiken, is *fact checking* zinloos geworden. Er zijn dan immers geen feiten en waarheden meer, alleen nog maar meningen. ♦

Hans van der Heijde is docent aan de lerarenopleiding (maatschappijleer en geschiedenis) van de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden en oud-hoofdredacteur van M&P.

POLITIEK INGROEIEN

Een sterke democratie impliceert dat burgers betrokken kunnen zijn bij de beslissingen die impact op hun leven hebben. Het ontwikkelen van betrokken burgers gaat niet vanzelf. Er is tegenwoordig grote consensus over de belangrijke rol die het onderwijs hierbij vervult. Dit is voor leraren maatschappijleer niet nieuw omdat alle vakinhoud direct met burgerschap is verbonden.

HESSEL NIEUWELINK

De rol van maatschappijleer bij de ontwikkeling van betrokken burgers is niet te onderschatten omdat het een van de weinige plekken in het onderwijs is waar de politieke aspecten van burgerschap stevig, genuanceerd en vanuit verschillende perspectieven naar voren komen.

Burgerschap wordt bij veel vakken en programma's veelal benaderd als iets dat te maken heeft met zelfredzaamheid van leerlingen (gezondheid, financiën, seksualiteit) of met het leren 'omgaan met diversiteit' (wat dat dan ook mag betekenen); dit terwijl burgerschap van oorsprong juist een politiek karakter had. Leerlingen moeten leren dat zij ook onderdeel van politieke gemeenschappen uitmaken, dat zij er toe (moeten) doen en dat zij de ruimte (moeten) hebben om de samenleving mede vorm te geven.

BURGERSCHAPSONDERWIJS

Voor jongeren is dit allemaal niet vanzelfsprekend. Velen groeien op in relatief apolitieke omgevingen. Juist hierom is het van belang dat leraren maatschappijleer op hun school voortrekkers zijn bij het burgerschapsaanbod. Daarmee kunnen zij ervoor zorgen dat programma's niet enkel op sociale cohesie en 'braaf burgerschap' zijn gericht, maar ook dat leerlingen worden begeleid bij het 'de politiek ingroeien'.

Voor het in september 2019 verschenen *Handboek vakdidactiek maatschappijleer* heb ik twee hoofdstukken over burgerschapsonderwijs geschreven.¹ Hieronder worden enkele aspecten daarvan samengevat. Bij het ontwerpen van burgerschapsonderwijs kan, in elk geval, van drie soorten kennis gebruik worden gemaakt: kennis over de betekenis van burgerschap (politieke theorie), kennis over burgerschapscompetenties van jongeren (politieke socialisatie) en kennis over effectieve manieren om onderwijs vorm te geven (onderwijswetenschap).

CONCEPTUALISERING

Er bestaan verschillende omschrijvingen van burgerschap. Overeenstemming bestaat erin dat het betrekking heeft op het sociale, maatschappelijke en politieke functioneren van mensen. Wat dit precies betekent is onderdeel van fundamenteel debat en het is nuttig om leerlingen daar (op gepaste manier) in mee te nemen (bijvoorbeeld: 'Wat betekent gelijkheid?', 'Kan iedereen eenzelfde rol spelen bij de politiek?', 'Hoe gaan sociale cohesie en vrijheid samen?'). Bij de invulling van burgerschap is het belangrijk te beseffen dat er grote overeenstemming bestaat over het gedeelde kader: burgerschap kan eigenlijk alleen binnen

een democratische rechtsstaat worden uitgeoefend. Allerlei kwesties waar scholen zich nu ten aanzien van burgerschap op richten (pesten, financiële zelfredzaamheid, 'vitaal burgerschap') hebben eigenlijk beperkte betrekking op burgerschap; nog een reden waarom er zo weinig aandacht voor democratie en politiek is.

Verder gaat het bij burgerschap om het vinden van oplossingen voor belangen- en waarden tegenstellingen en moet worden gekeken welke instituties daar het beste bij passen. Instituties zijn daarmee niet zozeer een doel op zich maar een instrument daartoe, zoals het mogelijk maken van grootschalige politieke participatie. Leerlingen moeten dus de ruimte hebben om te bedenken op welke manieren zij een rechtvaardigere samenleving voor zich zien en welke institutionele en culturele inrichting zij daarbij van belang achten. Verbeelding van alternatieven voor de samenleving zoals die nu is geordend, is daarmee een belangrijk vermogen van burgers.

BURGERSCHAPSCOMPETENTIES

Wanneer onderwijs wordt vormgegeven is het belangrijk te weten wat leerlingen al weten, kunnen en vinden. Zicht op politieke-socialisatieliteratuur is daarom van belang bij burgerschapsonderwijs. In het handboek staat een uitgebreide beschrijving hiervan. Kort gezegd zou kunnen worden gesteld dat leerlingen beperkte kennis van burgerschap hebben en over het algemeen positief ten opzichte van centrale burgerschapswaarden (gelijkheid, vrijheid, democratie) staan, maar deze niet per definitie meer leren waarderen naarmate zij ouder worden. Bij het ontwerpen van onderwijs moet dus rekening worden gehouden dat leerlingen beperkte kennis hebben, maar veelal niet onwelwillend staan ten opzichte van burgerschap en democratie. Leerlingen hebben doorgaans weinig interesse in politiek en daaraan verwante instituties, maar ze hebben wel veel affiniteit met burgerschapsvraagstukken, zoals de verhouding tussen een meerderheidswens en minderheidsbelangen, de mate van vrijheidsinperking ten behoeve van collectieve goederen, de (on)beperkte van vrijheid van meningsuiting of het bij wet grenzen daaraan stellen. Leraren moeten leerlingen dus verder uitdagen om zich tot (abstracte) burgerschapsthema's te leren verhouden.

EFFECTIVITEIT VAN ONDERWIJS

Bij het stimuleren van burgerschapscompetenties van leerlingen kan het onderwijs effectief zijn. Daarvoor gelden twee voorwaarden: er moet sprake zijn van een structureel aanbod en het moet door daartoe opgeleide leraren worden vormgegeven.

De politiek ingroeien met maatschappijleer... en via Het Lagerhuis
(foto: Robvisser1966)

Burgerschap behoeft dus een stevige plek in het curriculum en daartoe opgeleide leraren. Het idee dat alle leraren wel even goed onderwijs over burgerschap kunnen verzorgen wordt dus niet door onderzoek ondersteund. Het onderwijs kan, simpel gezegd, op twee manieren bijdragen aan de ontwikkeling van burgerschapscompetenties van leerlingen. Ten eerste is het pedagogisch klimaat relevant (en daarbij kunnen alle leraren een rol vervullen). Een dergelijk klimaat betekent dat er ruimte is om standpunten uit te wisselen, leerlingen standpunten (waar anderen het mee oneens zijn) te laten delen, de leraar tegen te spreken en leerlingen het gevoel te laten hebben dat leraren en de schoolleiding responsief is ten aanzien van opmerkingen van leerlingen over schoolaangelegenheden. Ten tweede doet het lessenaanbod ertoe: het met grote regelmaat behandelen van burgerschapsonderwerpen. Dit lessenaanbod blijkt een zeer efficiënte en effectieve manier te zijn om het burgerschap van leerlingen te stimuleren. Het maakt dan wel uit hoe die lessen eruitzien. Zo tonen studies dat onderwijs vooral effect op de burgerschapskennis van leerlingen kan hebben en doet kennis er vervolgens bij de uiteindelijke (politieke) participatie aanzienlijk toe: meer kennis leidt tot meer en weloverwogener participatie. Bij de lessen lijkt het vervolgens vooral van belang dat leerlingen een actieve rol hebben, dat zij kennis kunnen verwerken en opvattingen kunnen delen en ontwikkelen. Onderzoek geeft nog geen uitsluitsel over welke didactische strategieën het meest effectief zijn, maar het is goed denkbaar dat meer leraargestuurde strategieën goed werken bij kennisoverdracht en meer leerlinggestuurde strategieën vooral goed werken bij de ontwikkeling van vaardigheden en houdingen (hoewel het een niet zonder het ander kan gaan).

TER AFSLUITING

Bij de vormgeving van burgerschapsonderwijs is het zinvol om van de drie beschreven kennisbronnen gebruik te maken. Dit leidt tot een aantal uitgangspunten (zie kader) die in het handboek in concrete voorbeelden zijn uitgewerkt. Zo is vanwege toenemende polarisatie en toenemende kloven in politieke participatie de burgerschapsopdracht van scholen alleen maar urgenter geworden. Vanaf 2021/22 zal er waarschijnlijk een nieuwe wet op burgerschapsonderwijs van kracht zijn en bij de doorontwikkeling van Curriculum.nu zal dit thema een centrale plek vervullen. Dit zijn allemaal redenen om leraren en scholen zich goed te laten beraden over wat zij hiermee doen. Aan de leraar maatschappijleer de taak om hierin het voortouw te nemen en leerlingen bij de introductie in de politieke wereld te begeleiden. ♦

Noot

1. Rob van den Boorn (red.), *Handboek vakdidactiek maatschappijleer, Tweede herziene editie*, ProDemos, Den Haag, 2019.

Hessel Nieuwelink is lector Burgerschapsonderwijs aan de Hogeschool van Amsterdam en oud-redacteur van M&P.

UITGANGSPUNTEN

- Baken burgerschap voldoende af.
- Prioriteit is de introductie van leerlingen in 'de politieke wereld' (elders gebeurt dat amper).
- Stel de democratische rechtsstaat als kader, maar biedt leerlingen de ruimte om grenzen op te zoeken en er over te gaan.
- Neem leerlingen mee in dilemma's die samenhangen met burgerschap en democratie.
- Start vanuit de belevingswereld van de leerlingen, maar blijf daar niet hangen: uiteindelijk wil je leerlingen in de politiek, bredere samenleving en mondiale vraagstukken introduceren.
- Maak gebruik van de positieve oriëntaties van leerlingen ten aanzien van onder meer democratie.
- Ook burgerschapsonderwijs is een vak: niet iedereen kan dat.
- Benut het pedagogisch klimaat: alle leraren kunnen hieraan bijdragen maar sommige leraren hebben een grotere rol (vooral leraren in de maatschappijvakken).
- Geef burgerschap een stevige plek in het lessenaanbod.

INTERVIEW MET VOORZITTERS VAN POLITIEKE JONGERENORGANISATIES: DE JONGE DEMOCRATEN

POLITIEK DOET ERTOE II

Vier op de tien jongeren is geïnteresseerd in politiek en slechts een klein daarvan is politiek actief.¹ Als geen ander laten leden van een Politieke Jongerenorganisatie (PJO) zien dat jong zijn en politiek hand in hand kunnen gaan. Wat maakt dat deze groep politiek belangrijk vindt?

Daarover gaat *M&P* in aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen in 2021 in gesprek met de landelijke voorzitters van alle PJO's. In dit nummer is Annabel Broer van de Jonge Democraten (JD) aan het woord.

MARIAN VAN DEN BERGE

Wat maakt het voorzitterschap van de Jonge Democraten zo boeiend?

'Als voorzitter laat ik op verschillende plekken de visie van de JD horen. Zo maken wij ons hard voor onze mening in de media, hebben wij inbreng bij de fractievergadering van D66 en werken we waar dat uitkomt samen met andere (jongeren)organisaties ten behoeve van onze idealen.

Het politieke aspect binnen deze functie maakt dat je moet schakelen tussen onderwerpen die op dat moment actueel zijn en onderwerpen die jezelf als vereniging graag hoog op de agenda ziet staan. Hierbij is de uitdaging om de juiste balans te vinden en thema's politiek relevant te maken. Van belang hierbij zijn discussies en informatie-uitwisselingen met politici en belanghebbenden, alsook die met de verschillende portefeuillehouders binnen de vereniging. Daarnaast kent de functie intern een belangrijke voorttrekkende en

afstemmende rol. Je zorgt ervoor dat je bestuursleden goed kunnen functioneren en zij als team goed met elkaar samenwerken.'

'We verkennen grenzen, en waar nodig verleggen we ze', lees ik op jullie website. Kun je dat nader duiden? Waarom heb jij in het bijzonder voor de JD gekozen?

'De JD staat voor een vrije samenleving waar iedereen zich volop kan ontwikkelen. Vrijheid stimuleert diversiteit en creativiteit en zet mensen in hun kracht. Wel zijn er grenzen aan vrijheid. Wanneer de vrijheid van de een, de vrijheid van de ander dreigt te beperken loop je tegen de grenzen van persoonlijke vrijheid aan. Ook kennen sommige mensen een 'valse start' waardoor ze soms extra steun moeten krijgen om hun vrijheid te kunnen benutten.

Als jongerenorganisatie, en zeker bij de JD, heb je de ruimte om breder en verder te denken dan de volwassen partijen. We ontlopen moeilijke onderwerpen niet en kunnen soms ambitieuzere doelen stellen, omdat we minder rekening hoeven te hou-

den met coalitiebelangen, onze kiezersachterban of gemaakte politieke afspraken. Zo hebben we, ondanks de maatschappelijke gevoeligheid, bij het D66-congres gepleit voor een maximumsnelheid van 90 kilometer per uur, vanwege het milieu, de verkeersveiligheid, gezondheid en verkeersdoorstroming.

Zelf heb ik me bij de JD aangesloten, omdat ik merkte hoe actief de JD is in het organiseren van activiteiten, ik me in de meeste standpunten goed kon vinden en me bij de mensen op mijn gemak voelde.'

Wat maakt het lidmaatschap van een PJO zo leuk?

'Het leuke aan lid zijn van een PJO is dat er zowel ruimte is voor discussie en verdieping als voor gezelligheid en vriendschappen. Veel activiteiten zijn gekoppeld aan een inhoudelijk thema of een training en worden afgesloten met een borrel of een feestje. Zo heb ik bij de JD mee kunnen praten over de Amerikaanse verkiezingen, de toekomst van sekswerk en effecten van de klimaatwet, heb ik rondleidingen gehad bij een poppodium, in een moskee en een calamiteitenhospitaal, heb ik workshops gevolgd over het overtuigen van anderen, media te woord staan en het gebruik van online vormgevingsprogramma's. Kortom een breed aanbod van een mix tussen politiek en gezelligheid, zonder dat je vooraf echte kennis van politiek hoeft te hebben.'

Hoe kan wat jou betreft de politieke betrokkenheid onder jongeren worden vergroot?

'Ik denk dat de politiek toegankelijker kan worden gemaakt door politieke thema's zichtbaar te maken op socialemediaplatforms zoals Instagram. Zelf ben ik fan van NOS *Insta-stories* omdat deze op toegankelijke wijze verschillende items verduide-

lijken. Veel PJO's, waaronder de JD, zijn al actief op sociale media en ik heb het idee dat we daar steeds meer bereik hebben. Ook is het laagdrempeliger om via een poll je mening te geven of iets te vragen als je iets interessants voorbij ziet komen. Daarnaast vind ik het belangrijk dat in besluitvorming de mening van jongeren wordt meegewogen. Op lokaal niveau worden jongeren uitgenodigd input te geven op plannen van de gemeente en ook op landelijk niveau wordt nagedacht over het beter betrekken van jongeren bij de politiek. Dat soort initiatieven moedig ik van harte aan! Tot slot zijn wij als JD voorstander van de verlaging van de stemgerechtigde leeftijd naar 16 jaar. Veel jongeren zijn tijdens hun middelbare-schooltijd nog niet echt in politiek geïnteresseerd (dat had ik zelf ook niet), deels omdat het ver van hen af staat, maar als je weet dat je in het voorjaar mag stemmen wordt een vak als maatschappijleer voor leerlingen een stuk interessanter en relevanter.'

Besteden jullie aandacht aan de verkiezingen in relatie tot scholen? Heb jij tips voor scholen?

'We hebben voorheen vaker gastlessen gegeven en zeker in verkiezingstijd lijkt me dat extra relevant. Jongeren kunnen zo met andere jongeren over politiek praten en hun mening geven over thema's die ze interessant vinden. Ik heb wel eens leerlingen rondgeleid die het gevoel hadden dat 'ze te dom voor politiek' waren. Ja, politiek is vaak saai en ingewikkeld, maar politiek is meer dan dat. Het gaat ook om je eigen mening en wat jij belangrijk voor de toekomst vindt. Dat lijkt me voor scholen goed om mee te nemen en jongeren zo te tonen waarom verkiezingen ook voor hen relevant zijn; dat ze over thema's gaan waar ook zij waarde aan hechten en een mening over hebben.'

Welke politieke idealen heb jij voor de komende periode?

'Zelf vind ik dat we ons flink in moeten spannen om klimaat- en milieuschade te beperken. Nu de crisis voor de deur staat lopen we het risico dat de duurzaamheidsplannen op de lange baan worden geschoven, terwijl dat op de lange termijn juist voor nog grotere problemen zal zorgen. Ik zet me ervoor in om ondanks de crisis wel milieu- en klimaatmaatregelen door te voeren.

Verder noemde ik eerder al de inspraak van jongeren en de verlaging van de stemgerechtigde leeftijd. Daarnaast lijkt me voor PJO's zeker een rol weggelegd om met premier Rutte mee te denken over oplossingen rondom de coronacrisis.'

(advertentie)

Maatschappijleren.nl

Maatschappijleren ondersteunt u met additionele content voor uw lessen maatschappijleer en burgerschap.

Met een abonnement heeft u via de **TAB Inloggen docenten** toegang tot alle codes van de site; u kunt uw leerlingen daarmee gericht content onder de aandacht brengen en dit in uw lessen behandelen.

Maatschappijleren bevat:

- Artikelen (*Er zijn bijna 3000 artikelen opgenomen. Typ bijvoorbeeld codenummer 11091 in*)
- Examens Maatschappijwetenschappen VWO en HAVO
- Examens Maatschappijkunde VMBO
- Flipbooks en lesbrieven
- Digitale toetsen en quizzen

Belangstelling? Ga dan naar

maatschappijleren.nl/docent

en vul het formulier in

Wie zou jij graag als politiek leider van ons land zien in de komende periode?

'Ik zou het geweldig vinden als we de komende periode in zouden kunnen luiden met onze eerste gekozen premier! Dat je in het stemhokje naast een stem voor de Tweede Kamer, ook meteen een stem uitbrengt op degene die jij graag als leider van ons land zou zien.'

Wie is jouw favoriete politicus?

'Er zijn twee politica's die direct bij mij naar boven komen. Allereerst Els Borst, omdat zij als progressieve politica het debat over moeilijke kwesties durfde te openen, zoals euthanasie en orgaandonatie. Zelf heb ik een medische opleiding gedaan en heb ik belangstelling voor discussies over gevoelige en complexe medisch-ethische thema's. Verder heb ik veel respect voor Khadija Arib. Ze is een zeer ervaren politica en is alweer vier jaar Kamervoorzitter. Ik vind het gaaf om te zien hoe rechtvaardig zij haar functie uitvoert, af en toe met een grapje de sfeer versoepelt en een enkele keer op gepaste wijze contact met de publieke tribune zoekt.'

Waar kunnen enthousiaste jongeren zich bij de JD aanmelden?

'Je hoeft helemaal geen verstand van politiek te hebben, maar als je het leuk vindt om over maatschappelijke thema's na te denken en te discussiëren ben je altijd welkom bij de JD! Op dit moment organiseren we bijna elke doordeweekse dag online-activiteiten waar iedereen, lid of niet, bij kan aanhaken. Zodra dat weer mogelijk is zullen ook in verschillende steden wekelijks fysiek activiteiten worden georganiseerd. Als je eerst met iemand wilt chatten kan dat zeker; de telefoonnummers van bestuursleden staan op onze website en via de *socials* kun je gemakkelijk vragen sturen. Bij onze afdelingen worden meerdere keren per jaar introductiemomenten georganiseerd en ook op landelijk niveau zijn in het voor- en najaar introductiebijeenkomsten (inclusief rondleiding in de Tweede Kamer!) ♦

Noot

1. www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/13/4-op-de-10-jongeren-geïnteresseerd-in-politiek.

INTERVIEW MET NVLM-VOORZITTER MARCEL MOOIJMAN

NIEUWE ROERGANGER

Met de verkiezing van Marcel Mooijman beschikt de Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM) over een voorzitter die als lerarenopleider en auteur de leraar steeds centraal heeft gesteld. De behartiging van de belangen van docenten maatschappijleer vloeit daar logisch uit voort. Ter bevestiging daarvan legde *M&P* hem via Teams een aantal vragen voor.

WOLTER BLANKERT

Online interview met Marcel Mooijman

Bij burgerschap dreigt maatschappijleer zich lelijk de kaas van het brood te laten eten.¹ Aandacht binnen alle vakken betekent nergens aandacht, laat staan diepgang. Heeft maatschappijleer zich wel voldoende geprofileerd als vak dat bijna met de naam Burgerschapskunde aan de haal was gegaan?

'Burgerschap heeft een brede inhoud gekregen, breder dan de inhoud van maatschappijleer. Er zitten echter voldoende elementen in, met name kenniselementen, die ons op het lijf zijn geschreven. Overduidelijk kunnen wij aan burgerschap een belangrijke inhoudelijke bijdrage leveren, denk aan de betekenis van de rechtsstaat en aan het belang van democratische besluitvorming. De huidige aandacht voor burgerschap opent daardoor nieuwe mogelijkheden voor het vak, waarvan we beslist gebruik gaan maken.'

Curriculum.nu (Onderwijs 2032) wekt de schijn de huidige aanpak op het mbo - met vage vakken en vage bevoegdheden - naar de havo en het vwo te willen uitbreiden. Valt hier nog een duidelijke plaats voor maatschappijleer te bevechten?

'Ja, de zaak lijkt te kantelen. Meer en meer breekt het besef door dat vakken belangrijk is. Het is nog niet duidelijk, maar er zijn signalen dat er ruimte komt voor eindtermen en vakken, ook voor maatschappijleerinhouden. Een vakdocent moet bevoegd zijn. Op het mbo is dat lastig door de bevoegdhedenstructuur daar. Het kan daardoor voorkomen dat er docenten burgerschap geven, zonder dat ze met begrippen als rechtsstaat en democratie zijn opgeleid. Dan wordt het moeilijk om dat op een adequate manier voor het voetlicht te brengen. In die valkuil moeten wij bij een nieuw curriculum niet trappen. Ik zal me ervoor inzetten dat dit goed wordt geregeld.'

Het examen maatschappijwetenschappen is een centraal aangestuurd innovatie, waarmee u nog wel eens moeite heeft. Niet alle docenten zijn er blij mee. De didaktiek wordt deels voorgeschreven. Staat u achter deze aanpak?

'Het is logisch dat er bij de lancering van een nieuw programma kritiek losbarst, maar van "centraal aangestuurd" is geen sprake. Vanaf het begin zijn er veel docenten bij betrokken geweest en zijn alle docenten uitgenodigd commentaar te leveren. Het programma heeft diverse fasen doorlopen. Niet alle docenten hielden dat bij en sommigen voelen zich nu overvallen. Met serieuze kritiekpunten moeten wij rekening houden. Dit programma is nog nieuw, maar men kan zich wel in de uitgangspunten verdiepen. Heel veel docenten zijn er enthousiast over. Het programma biedt voldoende mogelijkheden voor een eigen aanpak. Onderzoeksvaardigheden nemen een belangrijke plaats in, maar dat betekent nog niet dat de didaktiek van hogerhand wordt gedictieerd. Ook met onderzoek kunnen docenten verschillende kanten op.'

In dit nieuwe programma is de sociologische invalshoek sterk vertegenwoordigd. Heel wat docenten hebben moeite met het theoretische karakter hiervan. Hoort sociologie wel op de middelbare school thuis?

'Ja, zeker. Het gaat hier niet om sociologie als vak, maar om sociologische aspecten binnen maatschappijwetenschappen. Uitgangspunt van het nieuwe programma is dat alle sociale wetenschappen erin zijn terug te vinden. Niet als losse partjes, maar als bijdrage vanuit hun invalshoek op een sociale of politieke context. Naast een politicologische benadering levert ook de sociologische kijk een bijdrage aan een meer compleet beeld. Om iets nieuws gaat het overigens niet. Ook binnen de oude thema's ontbrak de sociologische invalshoek niet en het gaat er juist om het theoretische kader op een concrete context toe te passen. Ik zie wat dat betreft nog heil in de "oude" benaderingswijzen (politiek-juridisch, sociaaleconomisch, sociaal-cultureel, verandering en vergelijking), zoals we die in de landelijke kennisbasis tweede graad nog hanteren: vanuit die benadering genereer je heel vanzelfsprekend relevante inhoud, waarbij diverse sociaalwetenschappelijke invalshoeken automatisch aan de orde komen.'

Maatschappijleer en maatschappijkunde op het vmbo krijgen niet altijd de volle aandacht, terwijl het om ongeveer de helft van de leerlingen gaat. Hoe denkt u dat komende tijd te kunnen verbeteren?

'Deze zonder meer belangrijke sector is beslist niet het ondergeschoven kind bij de NVLM. Als lerarenopleider heb ik er veel contacten, jaarlijks leveren wij er bevoegde docenten voor af. De laatste twintig jaar is de situatie sterk verbeterd. De tijd dat de uren maatschappijleer oneigenlijk werden gebruikt, ligt achter ons. De ontwikkeling als examenvak heeft daar stellig aan bijgedragen. Het programma maatschappijkunde en de voorgestelde veranderingen daarin, zijn weinig controversieel. Daardoor trekt het minder aandacht.'

In 2008 publiceerde u als lerarenopleider het boek *De leraar centraal bij onderwijsinnovatie*. De strekking daarvan was dat centrale sturing van scholen soms botst met de professionaliteit van de leerkracht. Staat u daar nog achter?

'Voor een deel zeker. De overheid bepaalt wat er moet worden geleerd, althans in grote lijnen, of zoals de Commissie Dijsselbloem al zei: "het wat". Een directie kan daar vanuit een schoolspecifieke invalshoek nog inhouden aan toevoegen. Maar, in Dijsselbloems termen, "het hoe" kan men beter aan de leraar overlaten. Centrale sturing mislukt omdat uit de vele instruc-

ties die vanuit de opleiding, collega's, de eigen visie en leidinggevenden op een docent afkomen, de laatste altijd verliest op het moment dat hij didactische keuzen maakt. Van hogerhand verordonderen dat dit toch anders moet, leidt alleen maar tot *pocket veto* (ja zeggen, nee doen) en is ook een miskening van de professionaliteit. Als iedere docent een vast voorgeschreven stramien zou volgen - gelukkig komt dat in Nederland nauwelijks voor - wordt het bovendien een saaie boel voor leerlingen. De nodige diversiteit in didaktiek maakt een school aantrekkelijk.'

Waarom steeds weer die innovatie en niet gewoon goed lesgeven?

'Het draait inderdaad om dat laatste, maar daarvoor is soms een nieuwe aanpak nodig. De coronacrisis onderstreept nog eens dat wij de technische mogelijkheden voorheen niet voldoende hebben onderzocht. Er zijn steeds nieuwe ontwikkelingen die een leraar moet kennen en, indien geschikt bevonden, in zijn lessen kan inpassen. Innovatie mag natuurlijk geen doel op zich zijn, maar de aardigheid van het docentschap is juist deze vernieuwingen naar voorkeur te kunnen benutten en ervoor te zorgen dat leerlingen steeds worden meegenomen. Daar mag je als docent steeds weer op inspelen. Opgelegde innovatie, die dus niet uit eigen keuze worden toegepast, zullen niet veel effect hebben.'

U prijst de professionaliteit van de leerkracht, maar tegelijkertijd is de Nederlandse leraar (niet speciaal maatschappijleer) berucht om zijn methodevolgzaamheid. Hoe verklaart u dat?

'Een methode moet een leidraad zijn, geen dictaat voor de leerkracht. Soms zie ik in methoden zwakke inhoudelijke punten. Ik ben ervan overtuigd dat het bij maatschappijleer wel meevalt met die methodevastheid. Op de lerarenopleiding worden studenten gestimuleerd tot een eigen aanpak te komen, met een veelheid van materialen. De meeste docenten houden dat wel vast, maar leerlingen moeten ook ergens op terug kunnen vallen en dat is een belangrijke functie van het schoolboek.'

Maatschappijleer bestaat nu vijftig jaar, populistische stromingen twintig jaar. Heeft maatschappijleer werkelijk een positieve bijdrage aan het politieke bewustzijn geleverd?

'Zo rechtlijnig loopt het vanzelfsprekend niet. De politicoloog Ton van der Meer heeft aangetoond dat de politieke betrokkenheid vrij hoog is, al bestaan er verschillen naar opleidingsniveau. Voor dat laatste zou maatschappijleer meer moeten en kunnen worden ingezet. Er heeft daarnaast, in politieke belangstelling, een verschuiving plaatsgevonden van politieke naar maatschappelijke bewegingen. Wat precies de invloed van maatschappijleer is geweest, valt onmogelijk te zeggen.'

Wat wilt u komende jaren als voorzitter bereiken?

'In de eerste plaats natuurlijk een verdere versterking van het vak. Wij hebben het al over de ontwikkelingen bij burgerschap en Curriculum.nu gehad. Beide bieden perspectief voor maatschappijleer. De afgelopen jaren is burgerschap en maatschappijleerkennis meer onder de aandacht gekomen, als bijdrage aan de verbetering van de democratie. Het zou mooi zijn als we dit kunnen verzilveren in een versterkte positie van ons vak. Daarbij bestaat het huidige bestuur uit een sterk collectief dat met groot enthousiasme hierop zijn stempel wil drukken.' ♦

Noot

1. Voor een grondig onderbouwde visie op burgerschap, zie het stuk van Marcel Mooijman in *M&P* 51 (2020) nr. 4, p.30 [tijdens dit interview was dit nummer nog niet verschenen, red.].

HET CENTRAAL EXAMEN ALS IJKPUNT

Op 24 maart meldde Onderwijsminister Arie Slob dat de centrale examens van 2020 zouden worden geannuleerd. Een duidelijke mededeling die scholen handvatten en richting gaf. Dat maakte het tot logisch besluit, maar was het ook een goed besluit?

KOEN VOSSEN

Het is iedereen opgevallen in het straatbeeld: vlaggen met schooltassen wapperden, en dat zonder centraal examen. Dit ontging ook Marian van Brederode, Martijn Meeter en Jasper Rijk niet. Scholen en opleidingen zoeken naar nieuwe mogelijkheden in deze anderhalvemetersamenleving. Het nieuwe (ab)normaal zorgt voor vragen over de effecten van de rijksmaatregelen, maar ook over de essentiële zaken: waarom is er een centraal examen? De hierboven gestelde vraag of het besluit om de examens van 2020 te annuleren een goed besluit is en wat de waarde van de examens is legt *M&P* voor aan een aantal deskundigen.

MET HET BADWATERWEGGEGOOD?

DOOR JASPER RIJK

Overall om me heen zag ik scholen op een verstandige manier vorm geven aan de schoolexamens. De meeste scholieren in Nederland kunnen er ook vanuit gaan dat ze daarmee op waarde werden 'getest'. Het zorgde wellicht zelfs voor wat meer creativiteit en durf in de ontwikkeling van toetsen: alternatieve take home-tentamens waarin hogere denkvaardigheden kunnen worden aangeboden. Laten we hopen dat deze creativiteit blijvend zal zijn. In het rapport *Een volwaardig schoolexamen* van de VO-raad (2018) wordt geadviseerd het schoolexamen meer bij de onderwijskundige visie van de school te laten aansluiten. Te vaak nog wordt het school-examengezien als 'oefening voor het centraal examen' gezien.

Uiteraard is het jammer dat we het langverwachte concept-contextexamen van maatschappijwetenschappen op het vwo niet te zien hebben gekregen, maar er is nog meer reden om het besluit in twijfel te trekken. Is op 24 maart niet het kind met het badwater weggegooid?

Het is *bon ton* om iets te vinden van het soms wat platte en al te meetbare karakter van het centraal examen. Maar daarmee

zie je de maatschappelijke waarde van het centraal examen over het hoofd. Het centraal examen is de waarborg dat het havodiploma van Deveny uit Kanalen-eiland evenveel waard is als dat van Annelotte uit Wassenaar. Het centraal examen is daarnaast een *rite de passage*, een *coming-of-age* ervaring vergelijkbaar met de buitenlandexcursie die leerlingen in het voorexamenjaar maken. Het is tot slot ook een verrijkende ervaring die bijdraagt aan betere studievaardigheden. In mijn jaren als mentor van een eindexamenklas heb ik altijd genoten van de achtbaanrit die een examenjaar voor leerlingen kan zijn. De vraag rijst of een echt *vitale* sector het centraal examen niet gewoon had door kunnen laten gaan. Zoals een enkel ziekenhuis zorgde voor extra IC-bedden in een leeg beursgebouw, hadden we - als sector - toch best onze schouders kunnen zetten onder een anderhalvemeter-centraal examen?

Jasper Rijk, docent vakdidactiek, lerarenopleiding maatschappijleer, Fontys Tilburg

DE STATUS VAN HET HEBBEN VAN EEN CENTRAAL EXAMEN

DOOR MARION E. VAN BREDERODE
EN MARTIJN MEETER

Recentelijk zag de redactie van *M&P* ons stuk op ScienceGuide, *Hoe statistiek het schoolexamen verdacht maakte*¹, en vroeg zich af wat dit voor docenten maatschappijwetenschappen betekende. Het vak maatschappijleer in het voortgezet onderwijs is bijvoorbeeld een verplicht curriculumonderdeel dat niet met een centraal examen (CE) wordt afgesloten, maar wel met een schoolexamen (SE). Daarnaast is er ook nog de invulling van burgerschapsvorming door de hele schoolloopbaan heen. Vrijwel iedereen vindt en voelt dat het ongelooflijk belangrijk is dat leerlingen hier tijdens hun onderwijsloopbaan veel van meekrijgen, maar in het unieke Nederlandse examenstelsel geven leerlingen, docenten, ouders en vervolgoopleidingen altijd een bijzondere status aan het centraal examen. Vakken die niet met een centraal examen worden afgesloten, zoals maatschappijleer en het bijna gesneu-

(advertentie)

SCHRIJVERS EN TEKENAARS GEZOCHT

van 20 november tot aan de kerstvakantie

Bestel nu
het **gratis**
Write for Rights-
pakket!

Overal ter wereld klimt deze winter jong en oud in de pen. Ze schrijven brieven aan koningen, presidenten en ministers. Ze vragen om de vrijlating van mensen die gevangenzitten omdat ze een grote mond hadden of om discriminatie tegen te gaan. Ze schrijven groeten en tekenen kaarten. Zo steunen ze mensen die groot onrecht is aangedaan.

DOE OOK MEE
Schrijf en teken met jouw klas mee tijdens Amnesty's Write for Rights. Bestel het gratis schrijfpakket – met materialen voor een hele klas in het basis- en voortgezet onderwijs en het mbo – op [amnesty.nl/schrijfpakket](https://www.amnesty.nl/schrijfpakket).

**AMNESTY
INTERNATIONAL**

SCHRIJF
ZE VRIJ!

velde vak algemene natuurwetenschappen, hebben hier duidelijk last van. Een valkuil is dan dat men het idee krijgt dat de status van deze vakken kan worden verhoogd door de invoering van een centraal examen. In een recent artikel in de *NRC* kwamen visies van verschillende docenten maatschappijvakken naar voren over hoe invulling aan burgerschaps-onderwijs kan worden gegeven.² Die bleken niet te vinden dat er een centraal examen moest komen - vooral niet omdat het vak op verschillende scholen zo anders wordt ingevuld. Men vreesde echter wel dat het door 'de examenvakken' in de verdrukking zou komen.

Wij denken dat de resultaten van ons onderzoek het belang van het centrale examen voor de kwaliteit van het onderwijs wat kan relativeren. Het centraal examen ontleent zijn bijzondere status voor een deel aan het werk van Jaap Dronkers. Hij heeft jarenlang ingezoomd op de cijfermatige relatie tussen SE- en CE-cijfers op verschillende scholen. Daarbij scheidt hij een beeld dat 'het

centraal examen de enige garantie voor kwaliteit is'.³ Zijn belangrijkste argument hiervoor was dat op zwakkere scholen (scholen met lage gemiddelde examen-cijfers), leerlingen vaak hogere cijfers haalden bij het schoolexamen dan bij het centraal examen. In ons onderzoek tonen wij echter aan dat de analyse-methode die hij hierbij gebruikte door een pijnlijk statistisch artefact is vervuld. In het kort: doordat cijfers op schoolexamens wat minder variëren dan die op het centraal examen, en doordat de twee niet perfect zijn gecorreleerd, is het onvermijdelijk dat voor zwakkere scholen SE-cijfers typisch wat hoger zijn dan CE-cijfers (overigens geldt het omgekeerde voor scholen met veel goede leerlingen, maar daar klaagde Dronkers nooit over). Ook tonen wij aan dat SE-cijfers een heel wat consistentere beeld van de prestaties van leerlingen geven dan CE-cijfers. We denken dat ons onderzoek daarom het idee ondersteunt dat het juist een verrijking is dat er ook schoolvakken zijn waar de kwaliteitsborging voor

100 procent bij de scholen ligt. Hier hoeft dan geen onderwijstijd te worden gebruikt om naar een centraal examen toe te werken. ♦

Noten

1. www.scienceguide.nl/2020/05/hoe-statistiek-het-schoolexamen-verdacht-maakte.
2. www.nrc.nl/nieuws/2019/12/03/wat-jongeburgers-allemaal-moeten-weten-a3982429 en
3. www.nrc.nl/nieuws/2020/04/28/in-de-pas-of-uit-de-pas-van-kinderen-burgers-maken-is-niet-zo-simpel-a3998118.
4. www.onderwijsbrabant.nl/2010/12/18/prof-jaap-dronkers-centraal-examen-enige-garantie-voor-kwaliteit.

Marion E. van Brederode is docent scheikunde aan het Stedelijk Gymnasium Haarlem en vakdidactisch onderzoeker aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Martijn Meeter is hoogleraar Onderwijswetenschappen bij dezelfde universiteit.

AANPASSING VAN HET PROGRAMMA VAN TOETSING EN AFSLUITING

'DIT JAAR DOE IK HET ANDERS'

Eindcijfers voor maatschappijleer zeggen veel over cognitieve en schrijfvaardigheden, maar minder over sociale vaardigheden, houding en mentaliteit, die minstens zo belangrijk zijn voor de leerling en de maatschappij. Vincent de Geus gooit derhalve het roer om.

VINCENT DE GEUS

De hulpeloosheid spatte van haar gezicht af. Het meisje uit vwo-5, dat ik Isabelle noem, wist zich geen raad met mijn vraag. In een van de laatste lessen van het schooljaar voeren we een klassikaal gesprek over protesten tegen racisme. Mag een dergelijk protest tegen racisme worden verboden om het risico op verspreiding van het coronavirus tegen te gaan? Ik vraag Isabelle hoe zij erover denkt, maar zij blijkt niet in staat tot het geven van een inhoudelijk reactie. Het is misschien zo dat Isabelle genuanceerd over dit dilemma denkt en dat ze het onredelijk vindt dat ik een dergelijk groot dilemma zo rechtstreeks op haar afvuur. Ik acht de kans echter groter dat er iets anders aan de hand is. Isabelle vindt het doodeng om het woord te voeren terwijl de ogen van al haar klasgenoten en van mij op haar zijn gericht. Isabelle verstopt zich graag in de groep. Ze valt liever niet op en zou misschien zelfs graag onzichtbaar zijn. De sociale en mondelinge vaardigheden van Isabelle bieden ruimte voor verbetering.

TOPLEERLING

Ik moet vertellen dat Isabelle niet zomaar een vwo-5-leerling is. Isabelle is zogezegd een topleerling. Kijkend naar haar eindcijfer voor maatschappijleer behoort Isabelle tot de absolute top van het vwo-5-cohort van het schooljaar 2019-2020. Ze heeft het afgelopen jaar laten zien dat ze sterke verbanden tussen begrippen kan leggen, dat ze kennis op nieuwe contexten kan toepassen, dat ze met behulp van complexe begrippen een analyse kan maken, maar bovenal heeft ze laten zien dat ze veel kennis kan reproduceren. Waar een andere leerling op een toets nog wel eens kennis over het Internationaal Strafhof verwarde met kennis over het Internationaal Gerechtshof, kende Isabelle het verschil. Waar een andere leerling nog wel eens de Europese Raad en de Raad van de Europese Unie door elkaar haalde, daar had Isabelle ook de feiten over deze organen op een rijtje. In presentaties en debatten toonde Isabelle zich geen ster, maar aangezien het hier groepsopdrachten betrof was dit geen groot probleem. Isabelle kon vooral op de achtergrond hard meewerken en in haar groepsopdrachten aanspraak op een hoog cijfer maken.

BURGERINITIATIEF OP PAPIER

Isabelle verdient alle lof voor haar eindcijfer voor maatschappijleer, maar een zeker gevoel van ontevredenheid maakt zich meester van mij. Ik vind dat Isabelle op basis van haar capaciteiten een lager eindcijfer voor maatschappijleer verdient. Toch kan ik niet

zeggen dat het eindcijfer van Isabelle onterecht is. De school-examens die Isabelle en haar klasgenoten hebben gemaakt dekken de inhoud van het examenprogramma, maar als docent heb ik natuurlijk ruimte eigen accenten in de toetsing aan te brengen. Bovendien is het ook mijn taak de visie van mijn school naar de lespraktijk en toetsing te vertalen. In de visie van mijn school wordt gesteld dat leerlingen leren hun verantwoordelijkheid te nemen en dat ze leren betrokken te zijn bij de maatschappij.

Ik heb Isabelle leren kennen als een leerling die weet hoeveel handtekeningen voor een burgerinitiatief zijn vereist, maar ik heb haar niet leren kennen als een leerling die aan een dergelijk burgerinitiatief zal deelnemen. Ik heb Isabelle leren kennen als een leerling die weet dat de verankering van de Trias Politica belangrijk is om corruptie te voorkomen, maar ik heb haar niet leren kennen als een leerling die mensen terecht zal wijzen wanneer zij wordt geconfronteerd met mensen die hun macht op een verkeerde manier inzetten. Isabelle heeft veel kennis, maar de vraag is wat ze ermee gaat doen. Isabelle heeft goede schriftelijke vaardigheden, maar haar sociale en mondelinge vaardigheden zijn beduidend minder sterk. Isabelle heeft veel kennis over structuren en processen in de maatschappij, maar wat zal haar daadwerkelijke bijdrage aan de maatschappij zijn?

BREDERE TOETSING

Ik besluit dat het anders moet. Hoe goed de schriftelijke toetsen misschien ook zijn, het probleem is fundamenteeler. Het probleem is dat leerlingen voor hun eindcijfer voor maatschappijleer sterk profiteren van cognitieve en schrijfvaardigheden. Sociale vaardigheden leveren geen punten op en het belang van meta-cognitieve vaardigheden voor een hoog eindcijfer is relatief klein. Daadkracht en lef vertalen zich niet in hoge cijfers, terwijl dit waardevolle eigenschappen in de maatschappij zijn. Resultaten voor presentatie- en debatvaardigheden kunnen via andere vaardigheden worden gecompenseerd, zoals Isabelle dat ook deed. Creatieve denkvaardigheden, probleemoplossend vermogen en andere eenentwintigste-eeuwse vaardigheden zijn voor hoge cijfers niet echt van belang. De eindcijfers die mijn leerlingen behalen, zeggen weinig over vaardigheden, houding en mentaliteit waaraan zij, en wij als maatschappij, behoefte hebben. Ik besluit daarom om het komend schooljaar anders te doen. Het aandeel van schriftelijke toetsen wordt kleiner, het aandeel van praktische opdrachten wordt groter. Dit jaar gooi ik het Programma van Toetsing en Afsluiting om. Doen er meer mensen mee? ♦

RECENSIE

KLIMAAT VERKLAARD

Overtuigend en op een voor de leek bevattelijke manier maakt Bart Verheggen duidelijk dat de huidige klimaatverandering een rechtstreeks gevolg is van de CO₂-uitstoot door de mens. Hoe meer opwarming, des te groter de risico's. Het is echter nog mogelijk die risico's te beperken.

WOLTER BLANKERT

Alle beetjes helpen een beetje, maar voor een omslag is een mondiale aanpak op overheidsniveau noodzakelijk. Deze boodschap zal voor de meeste docenten maatschappijleer niet nieuw zijn. Toch blijft het boek van groot nut als wapen tegen klimaatontkenners. Het grootste deel bestaat uit een heldere uitleg waarom en waarin de huidige klimaatverandering zich onderscheidt van die in andere geologische tijdperken. De schrijver neemt de lezer bij de hand om punt voor punt uit te leggen waarom de mens echt de oorzaak van de verandering is en welke gevaren hij zichzelf op de hals haalt. Grafieken en technische uitweidingen, die niet iedere lezer zal uitspellen, staven het boeiende betoog, waarmee men klimaatsceptici om de oren kan slaan.

ONTSPORINGEN

Had de auteur zich beperkt tot zijn specialiteit, dan viel er weinig aan te merken. In de laatste twintig bladzijden neemt hij echter in sneltreinvaart oplossingen door en dat leidt tot ontsporingen. Weliswaar benadrukt hij dat biomassa omstreden is, maar daarbij laat hij onvermeld dat de meeste natuur- en schei-

kundigen biomassacentrales als contraproductief beoordelen. Ten onrechte suggereert hij dat elektriciteit altijd relatief schoon is, ook fossiel opgewekt. Daarvoor wijst hij op het hoge rendement van elektromotoren (100 procent), maar hij moffelt weg dat het rendement van centrales en transport op 40 procent blijft steken. Een gas-cv-ketel thuis is daardoor maar half zo vervuilend als elektrische verwarming via gascentrales; warmtepompen zijn wel gunstig. Van elektrische auto's schetst de auteur een te florissant beeld, zolang groene stroom schaars blijft. Onderzoek komt uit op een CO₂-besparing van rondom 20 procent bij de huidige stroommix in Nederland (overwegend grijs, groene laadpalen zijn verlakkerij) bij vergelijkbare auto's. Subsidies zijn echter omgezet in extra grote elektrobakken die deze winst tenietdoen.

Voor klimaatverandering wordt dit boek van harte aanbevolen, voor oplossingen een stuk minder. ♦

Bart Verheggen, WAT IEDEREEN ZOU MOETEN WETEN OVER KLIMAATVERANDERING, Prometheus, Amsterdam, 2020, 196 bladzijden

LEZINGEN TIJDENS DE DIGITALE LIO-PLUS-AVOND

SOCIAAL VERTROUWEN

Hoewel de dag voor leraren-in-opleiding in zijn originele vorm door de coronacrisis niet door kon gaan is het de organisatie gelukt om een positief alternatief te creëren: de LIO-plus-avond.

De digitale bijeenkomst was dit keer niet alleen voor de LIO-studenten maar voor alle geïnteresseerde maatschappijleerdocenten, -studenten en -opleiders.

KOEN DOGTEROM

De LIO-plus-avond over onder meer onafhankelijke en kritische journalistiek in Burundi (bron: YouTube)

Om van de digitale LIO-plus-avond op 22 juni een succes te maken zijn er voorafgaand aan de avond kennisclips opgenomen en werd speciaal voor de deelnemers de documentaire *On air* beschikbaar gesteld. Deze documentaire volgt Bob Rugurika, directeur van het populaire, onafhankelijke Burundese radiostation Radio Publique Africaine. Wat de Belgische documentairemaker niet wist voordat hij met de opname begon is dat hij verslag zou doen van de overgang van Burundi naar een dictatuur. In de documentaire wordt indringend weergegeven hoe autoriteiten een eind aan de vrije pers maken. De LIO-plus avond werd gemodereerd door leraar-in-opleiding Jeffrey Adamus (Hogeschool van Amsterdam) en

ingeleid door Irina Raiu van Free Press Unlimited. De hoofdlesing werd verzorgd door Alwin van den Boogaard (Security Sector Reform).

KENNISCLIPS

De geplande workshops van lerarenopleiders Erik Zijlstra, Marcel Mooijman en Luuk Kampman werden door coronabepalingen door kennisclips vervangen. Deze kennisclips zijn te vinden op de website van het Expertisecentrum Maatschappijleer.¹ Zijlstra gaat in op de manier waarop de rechtswetenschap als hulpdiscipline bij maatschappijleer kan worden gebruikt. Mooijman vertelt over de grenzen en mogelijkheid van waarheid; hij kijkt vanuit een wetenschapsfilosofische invalshoek naar de

manier waarop (wetenschappelijke) kennis tot stand komt. Kampman gaat ten slotte in op het huidige debat omtrent burgerschap: welke opvattingen bestaan er en waarop wordt in Nederland steeds meer nadruk gelegd?

PERSVRIJHEID

Op de avond zelf sprak Irina Raiu (Free Press Unlimited) over het belang van vrije pers. Ze gaf aan hoe het met de mondiale persvrijheid is gesteld. Door in te gaan op de situatie in Mali, de Democratische Republiek Congo en Soedan liet ze zien hoe belangrijk toegang tot, met feiten onderbouwde berichtgeving voor een vrije samenleving is. Zonder deze toegang weet men niet waar het in een land veilig is of wat de actuele situatie in de eigen regio is. Een permanent gevoel van onveiligheid en onzekerheid overheerst. Vanwege analfabetisme is juist in Afrikaanse landen onafhankelijke radioberichtgeving van belang. Vaak is berichtgeving via de radio de enige mogelijkheid voor de lokale bevolking om zich van politieke en veiligheidsontwikkelingen en de directe gevolgen daarvan op de hoogte te stellen. Echter niet alleen in Afrikaanse landen staat onafhankelijke en kritische journalistiek onder druk. Raiu gaf verschillende voorbeelden van Europese landen (Slowakije en Malta) waarin journalisten om het leven zijn gekomen nadat zij over corruptieschandalen hadden bericht.

VERTROUWEN

De hoofdlesing werd verzorgd door Alwin van den Boogaard, die tussen 2004 en 2015 onder meer als adviseur van het Burundese Ministerie van Defensie werkte. Hij schetste een beeld van de enorme uitdaging en complexiteit die een vredesproces in post-conflictlanden met zich meebrengt. Allereerst schetste hij een verandering in zijn eigen denkproces. Opgegroeid tijdens de Koude Oorlog had hij het beeld meegekregen dat 'het Oostblok slecht' was, 'Israël erg goed' en dat wij 'aan Afrika dienden uit te leggen hoe het zit'. De dominante gedachte in die tijd was dat een veiligheidsprobleem met veiligheidsmiddelen, zoals politie en leger, diende te worden opgelost. De ervaringen die hij in Burundi heeft opgedaan deden hem echter inzien dat de wereld een stuk complexer in elkaar steekt. Van den Boogaard werd verrast door het grote wantrouwen dat hij in Burundi aantrof, de trauma's die de bevolking er had opgelopen en de enorme angst voor de politie. Deze problemen, die uiteindelijk ook op een gebrek aan een basisgevoel van veiligheid teruggrepen, waren niet met de bekende veiligheidsmiddelen op te lossen. Het was nodig om langdurige relaties op te bouwen waardoor men het vertrouwen in elkaar kon winnen. Sociaal vertrouwen is een belangrijke basis en voorwaarde voor een stabiele samenleving. In Burundi kon van de ene op de andere dag iemand uit zijn of haar positie worden gezet. Kortetermijnbelangen gingen voor langere termijndoelen. Het langetermijnperspectief op een vreedzame samenleving werd hierdoor bemoeilijkt. Vertrouwen geven en krijgen is immers iets van de lange adem.

NEDERLAND

Kern van de lezing van Van den Boogaard is dat Nederland een deel van de oplossing was, maar later onderdeel van het probleem werd. Dit komt omdat de Nederlandse politieke context een grote stempel drukt op het functioneren van de *Security Sector Reform*, die een reactie is op het falen tijdens het conflict in Bosnië in de jaren negentig. Sinds die tijd is ervaring opgedaan met

processen om de veiligheidssector (leger en politie) noodzakelijke hervormingen te laten ondergaan. Deze veranderingsprocessen zijn echter plaats- en tijdgebonden. Ondanks de ervaringen die vanaf het Bosnisch conflict werden opgedaan weet niemand exact wat er nodig is in een specifieke context, zoals die in Burundi. Wel is bekend wat de randvoorwaarden voor de veranderingsprocessen zijn, zoals de aanwezigheid van sociaal vertrouwen. Nederland is deel van de oplossing door met behulp van de *Security Sector Reform* te zorgen voor de randvoorwaarden, zoals de investering in de groei van het sociaal vertrouwen. Op het moment dat aan de randvoorwaarden is voldaan moet het betreffende land vervolgens de mogelijkheid krijgen om zijn eigen keuzen voor de toekomst te maken.

PROBLEEM

Helaas werd Nederland onderdeel van het probleem. Van den Boogaard verklaart dit vanuit het Nederlandse politieke systeem waarin het vormen van coalities centraal staat. De oppositie zet haar tanden namelijk in elk incident dat naar buiten komt. Denk aan het incident in Irak waarbij zeventig burgers bij een aanval zijn omgekomen. Het gevolg is dat de politieke druk groot wordt om er alles aan te doen om incidenten te voorkomen en de angst voor mogelijke incidenten het kortetermijndenken beheerst: na vier jaar zijn er verkiezingen en kunnen incidenten mogelijk negatieve gevolgen hebben. Het langetermijndenken, bijvoorbeeld over een periode van vijftien jaar, delft in politieke debatten vaak het onderspit. Waar post-conflictlanden baat hebben bij een langere aanwezigheid van het *Security Sector Reform*-team, waardoor onder andere in sociaal vertrouwen kan worden geïnvesteerd, werd door Nederland in zijn veranderde politieke realiteit besloten om Burundi te verlaten. Het land werd aan zijn lot over te laten en Nederland werd mede onderdeel van het probleem. De situatie in Burundi is nog steeds onstabiel. Er is nog steeds een groot wantrouwen jegens politie en leger.

NORM

Tot het voorhouden van een langetermijnperspectief behoort ook oog hebben voor de normatieve kant van hulp. Het enkel leveren van wapens, andere middelen of korte trainingen over het gebruik ervan is niet afdoende. Belangrijk is het meegeven van een normatief kader wanneer de politie van een land door Nederlanders wordt getraind. De toekomstige lokale politie moet niet alleen leren hoe zij kunnen schieten, maar ook in welke situatie zij mogen schieten en welk wapen proportioneel is. Zij moeten zich bepaalde waarden hebben eigen gemaakt waaraan het handelen kan worden getoetst. Hoewel wij, docenten maatschappijleer, natuurlijk weten dat socialisatie een langdurig proces is, wordt deze kennis volgens Van den Boogaard in de Nederlandse politiek niet altijd gedeeld. Tot slot wil Van den Boogaard een belangrijk punt meegeven. Als wij in Nederland vinden dat de politiek iets verkeerd doet, dan kunnen wij dit kenbaar maken, onze politici hierop aanspreken en ons stemgedrag erop aanpassen. Laten wij daarvan gebruikmaken. De bevolking in Burundi kan dit (nog) niet.

Noot

1. Zie: www.expertisecentrum-maatschappijleer.nl/landelijke-ljo-dag-maatschappijleer-2020.

Tijdens de LIO-plus-avond werden de NVLM-prijzen uitgereikt aan studenten voor de beste lessenserie en het beste onderzoek. De prijswinnaars vindt u op de website van de NVLM: <https://nvlm.nl/nvlm-prijzen-voor-lios>.

ECHTE VERHALEN VAN JONGEREN IN DE MISDAAD

TIENERS ACHTER TRALIES

Wie is goed en wie is fout? Hoe worden jongeren crimineel? Hoe kom je weer uit de criminaliteit als je daar eenmaal in zit? Politie, justitie en het strafrecht: we hebben er allemaal mee te maken, maar hoe zit het eigenlijk?

Hoe proberen politie, officieren van Justitie en rechters de samenleving veilig en prettig te houden en eerlijk op te treden tegen degenen die zich niet aan de regels houden? Journalisten Maarten van Dun en Paul Vugts gaan met de lezer op zoek naar antwoorden.

EDWIN MAC GILLAVRY

Voor de Amsterdamse krant *Het Parool* schreven Maarten van Dun en Paul Vugts samen veel artikelen over misdaad, criminelen, rechtszaken en over de strijd van politie en justitie tegen de onderwereld. Op verzoek van de Mr Eva Meillo Stichting en het Openbaar Ministerie bewerkten ze een serie artikelen tot een boek voor bovenbouwleerlingen dat bij het maatschappijleer onderwijs kan worden toegepast: *Tieners achter tralies*. Zij geven in begrijpelijke taal en met prachtige tekeningen van Aloys Oosterwijk een zo goed mogelijk beeld van verschillende soorten criminaliteit waarbij jongeren betrokken zijn en de bestrijding daarvan.

De verhalen in dit boek zijn allemaal echt gebeurd en spelen zich af tussen 2016 en nu (sommige rechtszaken die ze bespreken zijn nog steeds gaande) in Amsterdam, een internationale stad met inwoners van over de hele wereld. Toch is niet alles wat in dit boek staat alleen in Amsterdam gebeurd. Dit soort criminaliteit bestaat in heel Nederland.

CASUS

Een van de verhalen gaat over een kleine groep jongens van 14 tot 16 jaar die van de bovenste verdieping van een flat een zware houten balk naar beneden gooien. De balk komt terecht op een plek waar twee agenten staan en een man aan wie zij bijstand verlenen. Het begint allemaal met de jongens die naar het schouwspel staan te kijken en vervolgens tot

actie overgaan. Ze gaan naar beneden, halen daar een houten balk op, brengen die met de lift naar de bovenste verdieping en gooien de balk naar beneden. De politievrouw wordt als een wonder niet op haar hoofd geraakt maar aan haar wang verwond. Het lukt het de officier van Justitie echter niet om iemand van deze jongens veroordeeld te krijgen omdat ze niet kan bewijzen wie de balk heeft gegooid.

VRAGEN

Alleen al dit verhaal roept vele vragen op waarover in de klas kan worden gesproken. Is dit niet een poging tot moord? Er was immers heus wel een moment waarop inkeer mogelijk was. De officier van Justitie kiest voor doodslag. Wat zou jij doen? Waarom heeft geen van de jongens deze actie gestopt? Er was niet echt sprake van een impulsieve daad. Is dit allemaal onderdeel van de groepsdruk die ontstaat? Hoe ontsnap je daaraan?

In dit verhaal zie je een zeer expliciete tegenstelling tussen de politie en de jongeren. Is de politie er ook voor deze jongeren of zijn ze er alleen om de maatschappij tegen hen te beschermen? Wat vind je ervan dat niemand voor het gooien van de balk kan worden veroordeeld terwijl ze er allemaal bij aanwezig waren en dus eigenlijk allemaal medeschuldig zijn?

In het boek wordt bij elk hoofdstuk een aantal vragen opgeworpen waarover door leerlingen kan worden nagedacht. Daarnaast zijn er samen met de leerlingen eenvoudig meer vragen te bedenken. Ook bevat het boek een verklarende woordenlijst met veelgebruikte (juridische) begrippen.

Bron: Mr Eva Meillo Stichting /
Openbaar Ministerie

BOEK ONTVANGEN?

Vanaf september is het boek in de boekhandel verkrijgbaar. Het Openbaar Ministerie hecht er evenwel aan dat het boek *Tieners achter tralies* de doelgroep bereikt. Daarom stelt het het gratis ter beschikking aan docenten maatschappijleer. NVLM-leden krijgen het in de eerste week van september toegestuurd. Niet-NVLM-leden of NVLM-leden die het boek niet hebben ontvangen kunnen het boek (alsnog) kosteloos ontvangen door een e-mail te sturen naar secretariaatpag@om.nl. Vermeld daarbij uw naam, adres en de naam van de school, alsook de boektitel *Tieners achter tralies*.

De in augustus gelanceerde website, met dezelfde inhoud als het boek, kan door leerlingen als lesmateriaal worden gebruikt. Zij hoeven dus geen kosten te maken als er in de klas met dit boek wordt gewerkt.

SCHOKKEND

De verhalen in dit boek zijn soms schokkend. Ze gaan over nare gebeurtenissen, met soms heel grote gevolgen, en over de rechten en plichten die ieder mens in Nederland heeft, zoals het recht op een eerlijk proces en het recht dat je niet zomaar mag worden afgeluisterd. Die rechten lijken misschien vanzelfsprekend omdat ze al zo lang bestaan, maar het is heel belangrijk dat daarover wordt gesproken; juist door jonge mensen. Omdat de wereld verandert moet er goed op worden toegezien dat deze rechten net zo sterk blijven. Kortom, de dilemma's van de rechtsstaat.

TOTSTANDKOMING

De Mr Eva Meillo Stichting en het Openbaar Ministerie zijn betrokken geweest bij zowel de keuze van de artikelen als bij de formulering van de vragen die de artikelen kunnen oproepen. Inhoudelijk is en blijft het echter een journalistiek product. Het Openbaar Ministerie is natuurlijk bekend. De Mr Eva Meillo Stichting niet. Deze stichting is vernoemd naar de in 2008 op 34-jarige leeftijd overleden officier van Justitie Eva Meillo. Zij was gedreven, had een ontwapenende en effectieve stijl van communiceren en toonde bijzondere aandacht voor de positie van het slachtoffer. Ook was ze vaak ontevreden over de berichtgeving in de media en vond ze dat het Openbaar Ministerie beter verdiende. De in haar naam opgerichte stichting heeft dan ook tot doel het werk van het Openbaar Ministerie op een objectieve en integere manier voor burgers inzichtelijk te maken. Een boek speciaal voor jongeren stond hoog op de verlanglijst van de stichting. Met dit boek is deze wens in vervulling gegaan. ♦

Edwin Mac Gillavry is programmadirecteur Vernieuwing Beslag bij het Openbaar Ministerie en bestuurslid van de Mr. Eva Meillo Stichting.

MAATSCHAPPIJKUNDE ALS PRAKTIJKVAK EN CURRICULUM.NU

Pal voor de zomer heeft de NVLM te maken gekregen met zowel verheugende als teleurstellende ontwikkelingen. In dit eerste bericht na de zomervakantie willen wij deze beide kort met u delen.

MAATSCHAPPIJKUNDE IN DE PRAKTIJKGERICHTE PROGRAMMA'S

Hoe zat het ook al weer? De gemengde en theoretische leerweg in het vmbo worden samengevoegd tot één leerweg, waarin alle leerlingen een praktijkgericht programma volgen. Er lopen pilots met dit programma en in het schooljaar 2023/24 moet het op alle scholen zijn ingevoerd.

De NVLM heeft onder andere aan Nationaal Expertisecentrum Leerplanontwikkeling SLO en het Ministerie van Onderwijs reeds in november 2018 laten weten maatschappijkunde te willen en kunnen aanpassen. Zo zou praktijkgerichte maatschappijkunde een rol in deze programma's kunnen spelen en daarin een examenvak kunnen worden. Het domein Massamedia kan worden aangevuld met relevante inhoud voor programma's op het gebied van Media en Vormgeving en ICT (MVI). Het analyseren van een maatschappelijk vraagstuk is relevant voor een programma als Technologie en Toepassing (T&T), waarbij niet alleen naar technologische, maar ook naar maatschappelijke aspecten van techniek kan worden gekeken; dit indachtig oude maatschappijleerexamenprogramma's Technologie en Samenleving.

Recentelijk ontvingen wij echter de mededeling van SLO dat maatschappijkunde niet aan de praktijkgerichte criteria voldeed. Dat was teleurstellend. Zeker omdat, zoals het zich laat aanzien, alleen naar bestaande programma's maatschappijkunde is gekeken en niet naar onze voorstellen hierboven. De NVLM heeft hierop uiteraard richting SLO en het ministerie gereageerd en gevraagd betreffende analyse te herijken. We hebben het gevoel dat onze voorstellen niet goed zijn meegenomen.

ONTWIKKELINGEN CURRICULUM.NU

Net voor de zomer heeft het ministerie samen met de SLO een digitale bijeenkomst over de doorontwikkeling van Curriculum.nu georganiseerd, Hieraan namen alle vakverenigingen deel. Bij het schrijven van dit stuk moeten wij ons aan de belofte houden hierover nog weinig inhoudelijke mededelingen te doen, maar de aanwezige NVLM-bestuursleden konden een zeker optimisme niet onderdrukken. De reden hiervoor is dat we als vereniging bij alle stappen van dit proces worden betrokken; inhoudelijk en procedureel. We voorspellen daarbij dat wij reeds op korte termijn een beroep moeten doen op goede collega's die bij deze ontwikkeling betrokken kunnen worden. Het is daarbij geen geheim dat de minister tot de verdere ontwikkeling van de leergebieden wil komen, waarbij concrete examenprogramma's tot stand moeten komen. We volgen deze ontwikkelingen op de voet en laten van ons horen.

Met het schrijven van dit stuk, begin juli, gaat de NVLM niet op vakantie. De coronatijd heeft bovenstaande ontwikkelingen uitgesteld, maar de indruk is dat er nu al een inhaalslag wordt gemaakt. Wij blijven daarom de hele zomer alert.

Marcel Mooijman voorzitter NVLM | www.nvln.nl

BART

STRIJD OM GELIJKHEID
OF WRAAK VOOR HET VERLEDEN?

WIE HET VERLEDEN BEHEERST, BEHEERST DE TOEKOMST: WIE HET HEDEN BEHEERST, BEHEERST HET VERLEDEN.
(ORWELL, 1984)

De slingers kunnen uit want we mogen weer naar buiten! De *lockdown* ontsluit zich en we mogen weer rustig aan dingen ondernemen. Maar als je het niet heel erg vindt blijf ik toch nog liever even binnen. Want als ik het nieuws mag geloven is het buiten totale chaos en staat de wereld in brand. De verschrikkelijke gebeurtenis in Amerika heeft het racisme-debat nieuw leven ingeblazen. Er werd zo hard geblazen dat het de grote plas over is gevlogen en ook hier in alle hevigheid is neergestreken. Maar van een debat lijkt niet echt sprake te zijn. Het racisme-debat is tegenwoordig racisme-activisme, volledig uitgebuit door groepen die in de naam vreedzaam lijken, maar bij elke vorm van kritiek vol in de aanval gaan. Kritisch op *Antifa*? Dan zal je zelf wel een fascist zijn. Kritisch op *Black Lives Matter*? Dan zal je wel een racist zijn. Maar geen mening (?!). Dan ben je verdacht.

Institutioneel demoniseren, dat is wat je vooral ziet. Er is maar één manier om je uit te spreken en dat is in de zelf geopperde taal van de *in-group*. De nieuwe sociale regels zijn volstrekt onduidelijk geworden, maar vooral genadeloos. Inclusiviteit eisen door je exclusief te gedragen, dat moet mij nog een keer worden uitgelegd want dat vat ik nog niet helemaal. Onschuldige mensen op basis van een erfzonde racist noemen polariseert alleen maar meer. Een debat gaat om de inhoud en dat moet altijd op basis van feiten en ratio worden gevoerd. Activisme gaat om emotie en de vorm. Het is stuitend te zien hoe men, gekleed in door kinderhanden gemaakte euroknaller-fashion van een sweatshop uit Bangladesh, de ander dwingt om 'Sorry voor de slavernij' te zeggen.

Dr. Martin Luther King had een droom. Hij zal zich nu wel omdraaien in zijn graf. Het zou om zijn wens voor gelijkheid moeten gaan, maar in plaats daarvan gaat het alleen maar over de verschillen. Mensen verworden tot hetgeen ze zelf het meest verafschuwen. Is dit echt een strijd om gelijkheid of is het wraak voor het verleden? Het is bijna zomervakantie, maar ik moet zeggen dat die quarantaine net begon te wennen. Nee, ik blijf nog wel even binnen.

BART VAN DEN HANENBERG | *mbo-docent*

M&P

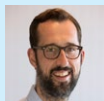
MAATSCHAPPIJ & POLITIEK

is een uitgave van ProDemos, Huis voor democratie en rechtsstaat.
Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM.
De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

REDACTIE

Ivo Pertjys
hoofd-
redacteur

Bas
Banning

Marian
van den
Berge

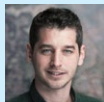
Wolter
Blankert

Rianne
Brink

Koen
Dogterom

Vincent
de Geus

Koen
Vossen

COLUMNISTEN

Stef van
der Linden

Bart van den
Hanenberg

EINDREDACTIE Maarten Cras

OPMAAK

Lidewij Spitshuis | lidewij.net

ART DIRECTION

Jenny Kan | jenniness.com

OMSLAGILLUSTRATIE

Lidewij Spitshuis | lidewij.net

DRUK EDG Media

UITGEVER ProDemos

REDACTIESECRETARIAAT

ProDemos, Hofweg 1H
2511 AA Den Haag
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl
www.maatschappijenpolitiek.nl

ABONNEMENTSPRIJZEN M&P

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl

NIEUWE ABONNEMENTEN

Nieuwe abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Meld u aan via www.maatschappijenpolitiek.nl/abonnementen.

Abonnees kunnen adreswijzigingen doorgeven door een e-mail te sturen aan m&p@edg.nl.

AUTEURSRECHT

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingenmateriaal, indien dit geschiedt zonder winst oogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

ADVERTENTIES

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl.
Of op aanvraag bij de uitgever,
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl

KOPIJ EN MEDEDELINGEN

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

Referenda zorgen voor een betere democratie

Eens

Oneens

Kies maatschappijwetenschappen!
Het vak dat je helpt de samenleving te begrijpen